

Írástudók Somogyban a két világháború között¹ (1919-1939)

VARGA ÉVA

Bevezetés

A régi Magyarország állami adminisztrációja és kulturális intézményrendszere is összeomlott 1945-ben, illetve összetört a proletárdiktatúra adminisztratív kényszere folytán. A felülről bevezetett reformok és az erőszakolt, a Szovjetunióból átvett társadalmi és kulturális modellek a magyar társadalom nagy részében ellenérzéseket, majd pedig ellenállást váltottak ki. Ez az ellenérzés és ez az ellenállás a két háború közötti Magyarország megítélését szélsőséges pólusok közé helyezte. A két háború közötti kultúrában és a társadalmi intézményekben egyoldalúan a korszerűtlen - európai mércével is korszerűtlen - intézményrendszer és kultúra művelődéstörténeti irodalmunk: a két háború közötti Magyarország elitkultúrája világszínvonalon állott. De vajon hogyan nézett ki a vidék? Milyen volt a helyi értelmiség színvonala a megyékben, a kis városokban, milyen volt kulturális szerveződési szintjük? Lépést tartottak-e vajon azzal az elitkultúrával, amelyet történeti irodalmunk oly élénk színekkel ecsetelt és ecsetel? És amelyet, mint említettük európai szintűnek állít be. Milyen színvonalúak a helyi értelmiség civil szervezetei, az ott tartott előadások, az általuk kiadott folyóiratok, a bennük megjelent versek, közlemények, amelyeket a helyi polgárság - értelmiség, tisztviselő és kereskedő réteg -, a színvonalas és sovány érdeklődő réteget képező parasztság, munkásság olvasott. Milyen lehetett az ő általános kulturális szintjük? Milyen darabokat néztek a helyi színházakban, vagy mit olvastak ezekről a helyi lapokban? Kérdőjelek ezek, amelyekre történeti irodalmunk még kevés választ fogalmazott meg.

Különös helyet foglal el a kérdésfeltevések között a „magyarországi vidék” megítélése. Sokat tudunk a két háború közötti kultúra különböző ágazatairól. A tudományról, az alsó-, felső- és középfokú oktatásról, a művészetekről. Ennek alapján nem joggal állítja művelődéstörténeti irodalmunk: a két háború közötti Magyarország elitkultúrája világszínvonalon állott. De vajon hogyan nézett ki a vidék? Milyen volt a helyi értelmiség színvonala a megyékben, a kis városokban, milyen volt kulturális szerveződési szintjük? Lépést tartottak-e vajon azzal az elitkultúrával, amelyet történeti irodalmunk oly élénk színekkel ecsetelt és ecsetel? És amelyet, mint említettük európai szintűnek állít be. Milyen színvonalúak a helyi értelmiség civil szervezetei, az ott tartott előadások, az általuk kiadott folyóiratok, a bennük megjelent versek, közlemények, amelyeket a helyi polgárság - értelmiség, tisztviselő és kereskedő réteg -, a színvonalas és sovány érdeklődő réteget képező parasztság, munkásság olvasott. Milyen lehetett az ő általános kulturális szintjük? Milyen darabokat néztek a helyi színházakban, vagy mit olvastak ezekről a helyi lapokban? Kérdőjelek ezek, amelyekre történeti irodalmunk még kevés választ fogalmazott meg.

Napjainkban az újrapolgárosodás korszakát éljük. A több mint négyévtizedes történelmi kényszerszünet után mintegy Csipkerózsika-álmából felébredtteni kívánó polgári értékekről a ma élő nemzedékek nagy részének már semmilyen közvetlen tapasztalata nincsen. A jelen időszak a szocialista kor „vidámbarakkos” kényelméhez képest nemegyszer kaotikus állapotként

tűnik fel. Egy szürke, de áttekinthető struktúra biztonságos közegét a ködben úszó sokszínűség váltotta fel egy szabadabbá vált terepen, de gazdaságilag gyenge talajon.

A kultúra működtetéséhez szükséges anyagiak előteremtésében az önkormányzatok segítő szándéka kevésnek bizonyul, az intézmények is „vállalkozni” kényszerülnek. Pályázati lehetőségeket, „szponzorokat”, mecénásokat kell keresni, akik nélkül immár ez vagy az a „műsor” nem jöhet létre.

Miközben az intézmények talponmaradásukért küzdenek, az állampolgár ebben az elatylatlanított „szép új világban” olykor értetlenül áll egy-egy számára bízarr jelenség láttán: hogy egy magántemetkezési vállalkozó működteti a Somogy Rádiót, hogy a nemrégiben nyílt kis drogériában a tulajdonos ütött-kopott, második világháború előtti szatócsboltot rendeztet be a muzeológussal, s ezt üzleti érdekből teszi, a képkeregető magángalériát létesít, ahol a pazar fogadásokkal egybekötött tárlatmegnyitákon jóval többen vesznek részt, mint a megyei múzeum hasonló rendezvényein. Stb.

S az értelmiségi, miközben szakmai feladatait, magasztos szellemi álmait igyekszik valóra váltani, arra eszmél, hogy intézménye anyagi nehézségek közepette ellehetetlenül, összeroppan, az ő tevékenységét pedig a társadalom közönye veszi körül...

Somogy és Kaposvár közművelődéséről, szellemi-művészeti életéről részint azért írok, mert tudom, hogy a jelen szellemi élete is a régi gondok (anyagiak!) szorításában vergődik. (A koncepciótlanság és a szűklátókörűség is keveset változott.)

Másrészt pedig az foglalkoztatott (már a rendszer-váltás körüli idők értelmiségi mozgásait nyomon követve), hogy volt-e, létrejött-e a múltban egy olyan helyi értelmiségi tömörülés (vagy legalábbis mag), amely megkísérelte felmérni helyét, szerepét az őt körülvevő világban.

Dolgozatomban Somogy szellemi életét egy olyan korszakban vizsgálom, amelyhez már sokféle (elsősorban elmarasztaló) értékítélet tapadt.

A Horthy-rendszert a Kádár-éra idején hivatalosan antikorszakként értékelték. Somogy megye korszakomra vonatkozó történetét is e koncepciónak megfelelően dolgozták fel, s így első helyen a munkásmozgalom-történet szerepelt. Ugyanekkor számtalanszor hangot kapott az is (író-olvasó találkozók, Hazafias Népfrent szervezte honismereti előadásokon), hogy az újkori Somogy mindig is Kaposvár-centrikus szellemi életének bázisa az 1904-ben alapított Berzsenyi Dáni-

¹Az 1997-ben megvédett doktori dolgozat első része

el Irodalmi és Művészeti Társaság volt. A '70-es évektől óvatosságot is hoztattak ehhez, hogy hiba volt a vidéki irodalmi társaságokat megszüntetni a felszabaddulás után.

Négy évvel a politikai rendszerváltás előtt (a Kádár korszak alkonyán) Kaposvár székhellyel és országos hatókörrel, régi névvel, sőt jogutódként ismét megalakult egy irodalmi és művészeti társaság. 1994-ben fennállásának 90 éves jubileumát ünnepeelve - saját folyóiratuk, a Somogy hasábjain (1994. 5. sz.) - büszkén adták közre a patinás múltat reprezentáló dokumentumokat: részleteket az alapszabályokból, az egykori székházépítés terveit, a Berzsenyi szobor elkészítésének dokumentumait stb. Felidéztek azt a cikket, amelyben az egykori elődök kifejezésre juttatták, hogy a társaság Somogy szellemi életének vezetője kíván lenni.

Az irodalomtörténeti szintézisek, összefoglalások mindmáig adósak a vidéki irodalmi és művészeti társaságok szerepének bemutatásával. Ugyan miért? Tán azok középszerűsége okán?

Ugyan mekkora volt valójában és milyen természetű az a szellemi erő, amelyet a Berzsenyi Társaság az egyes időszakokban képviselt? Nem túlzott-e körülötte a felhajtás?

Az egykori somogyi szellemi élet szereplőire összefoglaló elnevezést találni nem volt könnyű. „Értelmiségiek”? Javarészt. „Középosztályhoz tartozók”? Zömmel igen. (Az más kérdés, hogy mi a „középosztály”, - ez is problematikus.) Kik ők? „Tollforgatók, Somogyban”? Ez túl pejoratív. „Írástudók”? Ez kicsit biblikus, ugyanakkor Babits Mihály és Lukács György szóhasználatát is felidézi. A morális felelősségvállalás igénye hangsúlyozódik benne, amely nélkül ne fogjon senki könnyelműen - a tollforgatáshoz. Tehát: maradjunk e mellett.

Megkísértem rekonstruálni életrajzokat (ennek eredményét a függelékben közlöm), valamint felvázolni a megye szellemi életének palettáját a színháztól a zeneművészetten át a szépirodalomig. A képzőművészettel behatóbban azért nem foglalkoztam, mert ezt már többen megtették előttem, így például Horváth János: Képzőművészek Somogyban - Somogy képzőművészei 1780-1945 (Kaposvár, 1990.) c. munkájában.

Korszakom még élő szereplőinek vagy azok leszármazottainak, rokonainak szóbeli közléseiből csak kevés információt lehet hasznosítani. Ezek jórészt már lehetetlen kontrollálni. Ennyi idő eltelté után is sok még az érzékenység. Itt-ott mély a hallgatás, másutt csak a memória.

Úgy vélem, a fentiekkel sikerült körülhatárolnom azt a feladatot, amelynek megoldására vállalkozom, rávilágítva egyúttal azokra a nehézségekre, melyek érdekessé tették kutatómunkámat.

Tisztában vagyok azzal, hogy több, helyi mélyfúrás adhat csak választ a kérdésekre. Mégpedig az ország különböző fejlettségű területeinek kultúráját, politikai életét bemutató tanulmány. Ez a dolgozat elsősorban arra vállalkozik, hogy Somogy megye, illetve Kaposvár

helyi értelmiségi-kulturális szervezkedéseire és színvonalának értékelésére adatokat nyújtson. Kétségtelen, hogy az úttörő vállalkozások során sok olyan módszertani és forrásbeli csapdába eshetünk, amelyek eleve nehezítik az ilyen témákat vállaló tanulmányírók helyzetét.

I. Somogy megye a két világháború között

Somogy megye terület és népesség szerint a Horthy-kori Magyarország második legnagyobb vármegyéje. (A második világháború előtti területe 1,163.465 kat. hold). E tekintetben valóban kiérdemelte a Somogyország nevet. A lokálpatrióták előszeretettel emlegetik így szűkebb hazájukat mind a mai napig. Vajon ez mennyivel takar többet, szebbet, s jelez-e magasabb rendűt, mint a közigazgatási megnevezés? Véleményem szerint vidéki rártartás, provinciális gög, fontoskodás, nagyotmondási kényszer is átjárja ezt a fogalmat. Hangsúlyozódik benne az állam az államban jelleg, a tartományiség és elkülönülés igénye. Ez a provincializmusnak arra a jellegzetes vonására utal, amely lenéz, lekezelő a más vidékről, akár a fővárosból származó idegennel szemben. Hogy ez mennyire így van, azt épp egy 30-as évekből „kampány” leplezte le a legszembetűnőbben. Egy 1937-es cikk az Új-Somogyban arra hívja fel az olvasók figyelmét, hogy ideje már mozgalmat indítani annak érdekében, hogy Somogy specialitása kialakuljon. Fájdalmasan panaszkolva (mellesleg általánosítható, máig ható érvénnyel): „Hiányzik egy összefoglaló olyan specialitás, amely egész Somogyunkra vonatkozóan jellemző lehetne.” Hogy mi szükség van ennek a hiányosságnak a haladéktalan pótlására? A szerző okfejtése egyszerű (ezért veszélyesen demagóg). Írását ugyanis így folytatja „pedig ez a tejjel-mézettel folyó gazdagon megáldott Kánaán megérdemelné, hogy valami egészen egyéni sajátossággal váljék ország-világszerte nevezetessé.”¹

A megyét a trianoni területvesztés kis mértékben érintette, viszont károsan hatott gazdasági életére az új, megváltozott országhatár húzódása. A háborús események ugyancsak megtépázták a megye gazdasági életét. Délkeleti része - Barccsal és Szigetvárral - 1918 novemberétől 1921 augusztusáig a belgrádi fegyverszünetben kijelölt demarkációs vonal értelmében a szerb királyi hadsereg által megszállt terület volt. Mindez súlyosan érintette e terület mezőgazdaságát, iparát és kereskedelmét. A megyének köztudomásúan nagy volt a világháborús embervesztése is. Mégis a statisztikai kimutatás szerint 1910 és 1920 között 365.961 főről 368.486 főre szaporodott a lakossága. Honnan adódhatott ez a többlet? Somogy lakossága - akárcsak a többi megyéé - a háborút követő népességmozgás következtében (délsláv kiköltözés, magyarok beköltözése a trianoni békében más országoknak ítélte területekről) - megváltozott. A megye népsűrűsége megnőtt ugyan (54,6-ről 55 fő/km²), de ezzel együtt az ország legtrikábban lakott vármegyéje maradt.² A népesség számának további alakulását vizsgálva mindenekelőtt

szembetűnő a lakosság fogyása. Az 1920 és 1930 között bekövetkező 4,6 %-os emelkedést a következő évtizedben 7,5 %-os csökkenés követte. Ez egyrészt az „egyke”-rendszernek, illetve a munkaalkalom híján megindult nagyarányú elvándorlásnak volt a következménye.³

1896-tól közigazgatásilag a megye kilenc járásra - úgymint: barcsi, csurgói, igali, kaposvári, lengyeltóti, marcali, nagyatádi, szigetvári, tabi - oszlott.

A megye központja a XVIII. szd. közepétől Kaposvár. A XIX. szd. eleji falusias jellegű közigazgatási centrumot a dualizmus idején végbement változások közigazgatási, gazdasági és kulturális központtá tették. A fejlődés ekkor robbanásszerű volt. (Az 1869 évi 6.649 lakossal szemben 1900-ra 18.630, 1910-re 24.572 főre növekedett a Kaposváron élők száma.) A kiegyezéstől 1910-ig megnégyszerezett lakosságlétszám a vidéki városok történetében (bár Szombathely népessége 12.900-ról 37.200-ra, Miskolc 30.700-ról 76.200-ra, Pécs 29.000-ről 60.000-re növekedett) egyedülálló fejlődést jelzett. Ez részben az új ipari munkahelyeknek, ennél is inkább a városban fellendülő kereskedelemnek és a hitelintézeti életnek volt köszönhető. Az építkezések száma rohamosan emelkedett. Ebben az időben alakult ki a város jellegzetes arca. A Fő utcától északra az exkluzív városnegyed, szecessziós, eklektikus, emeletes középületek és lakóházak, derékszögű utcák. A donneri, a Pécsi utcai és a cseri városrész a szegény városlakókkal szociális és építészeti szempontból elmaradott külvárosa volt Kaposvárnak.

Kaposvár 1873-ban nyert városi rangot.⁴ 1929-ig mint rendezett tanácsú várost, majd mint megyei várost tüntetik fel. Akkoriban ez - mint közvetlen a megye alá rendelt városi rang (mint a járási jog a későbbiekben) - csak egyfajta elnevezés volt, amelyben a város megyei függetlenedési szándéka is kifejezésre jutott. Kaposvárt már 1910-ben a törvényhatósági jogú városok sorába akarták emelni, de csak az 1942. évi XXIII. tc. alapján nyerte el ezt a rangot Szombathellyel egyetemben.⁵

A század eleji Kaposvár azonban - a számokban és külsőségekben megmutatkozó fejlődés ellenére - nem igazi város. Akkoriban ez - mint közvetlen a megye alá rendelt városi rang (mint a járási jog a későbbiekben) - csak egyfajta elnevezés volt, amelyben a város megyei függetlenedési szándéka is kifejezésre jutott. Kaposvárt már 1910-ben a törvényhatósági jogú városok sorába akarták emelni, de csak az 1942. évi XXIII. tc. alapján nyerte el ezt a rangot Szombathellyel egyetemben.⁵

A fiatal város nem rendelkezett régi „civis” hagyományokkal.

A városi múlt meghatározó. A gazdag alföldi mezővárosok, a bányavárosok, a nyugat-magyarországi bürger városok, avagy az iskolaváros Sárospatak őrzik a régi idők városi hagyományait. Magukon viselik egész korábbi életük nyomát. Kaposvár tekintetében legfeljebb a mai település helyén lévő régi kultúrák nyomát emlegethették. Kaposvár újkori (a török kiűzé-

se utáni) története ugyanis a megyeszékhellyé válással kezdődött. A megye földesura által a megyeháza céljaira adományozott telek is jelzi: városfejlődés itt csak abban az irányban lehetséges, mely a megye nagybirtokosainak szándékával egybeesik.

A század első évtizedében a megyeszékhely közéletében még hallatta hangját egy progresszív, liberális polgári réteg. Szám szerint kisebbségben voltak ugyan, de a sajtón keresztül (Somogyvármegye és a Kaposvár c. lap) felerősödő hangjuk, társadalmi-szellemi magatartásuk nyomot hagyott a városban. Elsősorban az itt élő értelmiségiek egy része, kereskedők, szabad foglalkozásúak tartoztak e csoportba. Kulturális húzóerőt jelentett a városban élő és alkotó Rippl-Rónai József és a leruccanó pesti művészbartók köre is.

A „kultúrélet” klasszikus területein mutatkoznak már eredmények: a város anyagi gyarapodása, a differenciált iskolahálózat létrehozása, a helyi sajtó figyelemre méltó felvirágzása, a színészet pártolása, a pezsdülő társas- és egyesületi élet. Egyházi vagy világi arisztokrata mecénások, avagy különösen gazdag virilisták és komoly hagyományok nélkül a létező alapokra és az újonnan ébredő igényekre építve egy olyan intézményrendszer és szellem alakult ki, amelyben több érték is felfedezhető.

Helyzetkép a proletárdiktatúra után

A tanácsköztársaság bukását követően a hatalomátvétel a kormánybiztosi jogkörök felújításával ment végbe.⁶

Dunántúl kormánybiztosa az 1355 holdas őrgrof Pallavicini György mosdósi földbirtokos, Somogy-Tolna-Baranya kerület kormánybiztosa Gaál Gaszton balatonboglári földbirtokos, a megyei pedig Svastics Nándor szentgáloskéri földbirtokos volt. Első dolguk a régi közigazgatási gépezet mozgósítása.

1919 november közepén Svasticsot saját kérelmére felmentették a törvényhatósági kormánybiztosi megbízatás alól, a főispáni teendőket ellátásával is Gaál Gasztont bízták meg. E közgyűlés alkalmával választották meg alispánnak vizeki Tallián Andort. Az alispáni székre Svastics is aspirált, ám esélytelenségét látva - mivel ekkor éppen külföldön tartózkodott - pályázatát testvéröccsével visszavonatta.

A közigazgatási rend visszaállításával végbement a hatalomátvétel. 1919-20-tól az arisztokrácia, a nagybirtokosok szinte mindent befolyásoló szerepe újra érvényesült. Somogy megyében az 1895. évi gazdacímter szerint 500-1000 k. hold között 85 birtokos 60.541 k. holdat, 1000 k. hold felett 203 birtokos pedig 614.212 k. holdat birtokolt. Az utóbbiak a földterület mintegy 59 %-át mondhatták magukénak.⁷ 1935-ben, a földtulajdonosok közül 500 és 1000 k. hold közötti területtel 148 birtokos rendelkezett (ez összességében 105.004 k. holdat jelentett), míg az 1000 k. hold felettiek (190 birtokos) az összes terület 38,5 %-át birtokolták. A birtokterület csökkenését a családi megosztás, a földvá-

sárlás és az eladósodás is okozta.⁸ A nagybirtok túlsúlyát a földreformakciók sem változtatták meg lényegesen.⁹ A korszakban a dunántúli nagybirtokos vármegyék rangsorában Somogy a második helyen (43 %) Fejér megyét követte (48 %). A közép- és a nagybirtok területéből 141.724 k. hold tizenhat hitbizomány kezén volt. A hitbizomány aránya Somogyban a legnagyobb az egész országban.¹⁰ Nem csoda hát, hogy a megye az agrárius koncepciók fő bázisa.

A hatalmi restaurációt nemcsak a kormánybiztosok és az alájuk rendelt törvényhatósági vezetők segítették elő, hanem mindazok a gazdasági szervezetek és egyesületek is, melyeknek vezérkarában zömmel ugyancsak a nagybirtokosok foglaltak helyet. Így jelentős szerepet játszott a már 1919 augusztus 13-án ülésező Somogymegyei Gazdasági Egyesület és a benne helyet foglaló gr. Somssich László, a későbbi OMGE-elnök is. Tökéletes volt az összefonódás a nagybirtokos-kormánybiztos rendszer, a megyei törvényhatóságok, a Gazdasági Egyesület, a különböző érdekvédelmi testületek, a politikai és társadalmi szervek vezérkara között.¹¹

Míg a nagybirtokos kormánybiztosok nemzetgyűlési képviselői mandátumok elnyerésére pályáztak,¹² a megyei közéletben nagy aktivitással a középbirtokosok szerepeltek. A legtöbb helyi politikus, illetve vezető közigazgatási tisztviselő közülük került ki. Így a megyei kormánybiztos, a már említett Svastics Nándor, illetve a későbbi megyei alispán Stephaich Pál (volt kaposvári főszolgabíró) is soraikból lépett elő. Stephaich apósa, Kládnig Alajos cukorgyár-igazgató, maga is közel 500 hold birtokosa. 1920 augusztusától a kisasszondi földbirtokos, Sárközy György a főispán. Az alispáni hivatalt pedig a szintén földbirtokos családból származó és már említett Tallián Andor tölti be.

A keresztény-nemzeti alapon egymás után születő pártszervezetek, társadalmi egyesületek és gazdasági szervezetek sokasága a politikai érvényesülésre várók hadát tömörítette. A megye társadalmi, gazdasági, po-

litikai életét ebben az időben megannyi érdekvédelmi szervezet és csoport hemzsegése jellemzi. A meglévő gazdasági és társadalmi egyesületek újjászerveződtek, nyüzsgő aktivitással telítődtek, vezetőik lázas tevékenységgel zajongtak a közélet fórumain. A régi keretek mellé új szervezetek létrehozásán fáradoztak főváros- és vidékszerte egyaránt. Pártok sokasága alakult Somogyban is. A legtekintélyesebb tömörülést még mindig a kisgazdák képviselték Nagyatádi Szabó István vezetésével.

Hangzatos jelszavaktól, propaganda-rendezvényektől zengett a város. Az 1919 október 25-i MOVE estélyen pl. Perczel Tamás százados, az egyesület főtitkára Árpád vezérnek öltözve, élő paripájának nyergéből szavaltta el dr. Thury Zsigmond lapszerkesztő alkalmi prólogját a városi színház színpadán.¹³

A somogyi népesség többsége a mezőgazdaságból élt. Az 1920-ban kimutatott arány (72,6 %) 1930-ra 69,7 %-ra, majd 1940-ben 68,4 %-ra csökkent. Az utóbbi azonban már egy huszonötézes csökkenést jelentett, lényegében viszont nem módosította a megye társadalmi struktúráját.

A megye közismerten elmaradott gazdasági szerkezetében az ipari népesség ugyan a második helyet foglalta el, ám e csoport részesedése még a legkedvezőbb esetben is éppenhogy 15 % fölé emelkedett. Mindez igen nagyfokú alárendeltséget, aránytalanságot mutat. Ráadásul a meglévő iparszerkezet is igen fejletlen volt. Működött ugyan néhány tőkeerős nagyipari vállalat is - jobbára részvénytársasági formában (és a megye területén kívül eső központtal) mint pl.: a nagyatádi MEZ Vater és Fiai Selyemfonalgyár, vagy a MIR kaposvári cukorgyára 300 főt foglalkoztatva -, de az iparos keresők nagy része a kisiparhoz tartozott. Amikor a háborús konjunktúra következtében országosan fellendült az ipari termelés, Somogyban tovább csökkent az iparban foglalkoztatottak száma.

Az ipari foglalkoztatottság szűkülésével egy időben valamelyest fellendült a kereskedelem. A nagy keres-

Foglalkozási kategória	1920	Részesedés	1930	Részesedés	1940	Részesedés
Östermelők (mezőgazdaság, erdészet stb.)	267208	72,6 %	268780	69,7 %	243621	68,4 %
Bányászat, kohászat	11		45		1750	0,5 %
Ipar	50192	13,6 %	58157	15,1 %	46771	13,1 %
Kereskedelem	8132	2,2 %	10391	2,7 %	12634	3,6 %
Szolgáltatás					4373	1,2 %
Közlekedés	10814	2,9 %	9344	2,4 %	8778	2,6 %
Közszolgálat	9827	2,7 %	11358	2,9 %	16622	4,4 %
Véderő	3907	1,1 %	2766	0,7 %		
Napszámos	2474	0,6 %	3177	0,9 %	2238	0,6 %
Nyugdíjas és tőkepénzes	6255	1,7 %	11157	2,9 %	10034	2,9 %
Házicseléd	5691	1,5 %	5858	1,5 %	4222	1,2 %
Egyéb és ismeretlen	3975	1,1 %	4602	1,2 %	5417	1,5 %
A népesség összesen	368486	100 %	385635	100 %	356460	100 %

(A Statisztikai Zsebkönyv 1947. és Az 1940-es népszámlálás adatai c. kiadványok alapján.)

Somogy népességének (keresők és eltartottak) foglalkozás szerinti megoszlása (1920-1940)¹⁴

kedő cégek letelepülésével, illetve a Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet hálózatának kiépülésével egyre többen találtak munkát ebben az ágazatban. A jellemző azonban az egyszemélyes üzlet, vagy az egy-két segédet alkalmazó bolt volt. 1930-ban Somogyban 66 %-uk segéd nélkül dolgozó, egyszemélyes kiskereskedés. Ez egyébként megfelelt az akkori országos helyzetnek. A vidéki üzlethálózatot az elmaradott, szakosítatlan állapot jellemezte.¹⁵

A közszolgálathoz tartozók ugrásszerű növekedése nem tükrözi a valós helyzetet. Az 1940-es népszámláláskor ugyanis a véderő alkalmazottait - a csendőrség, rendőrség, honvédség hivatásos állományát - is ebben a kategóriában szerepeltették. Az itt foglalkoztatottak száma nagyjából az 1930-as szinthez hasonló.¹⁶

Napszámosok esetén a táblázatban a városi nincstelen alkalmi munkások szerepelnek.

A „nyugdíjasok és tökepénzesek” (sic!) számának emelkedése figyelhető meg. (E két csoportot sajnálatos módon összevonva kezeli a statisztika, ezért emlitem én is együtt.) Ennek az emelkedésnek elsősorban az a 20-as évek közepén, majd a 30-as évek elején bekövetkező nagyszámú nyugdíjazás volt az oka, amely leginkább a közszolgáltatásban foglalkoztatottakat érintette.

A megyében a lakosság összetétele - szemben az országos vagy akár a kaposvári mozgással - alig módosult.

A megyeszékhely

Kaposvár fejlődése is megtört az első világháborút követően. A századfordulón kibontakozó építő és városrendező lendület megtorpant. A gyarapodást mérsékelt, lassú ütem jellemezi, mely újra törést szenved a világgazdasági válság hatására.

A megye egyetlen polgári településének a jellegzetessége voltaképp továbbra is a jellegtelensége. Vörös Károly a század eleji kisvárosra tett megállapításai érvényesek a két világháború közti megyeszékhelyre is. Eszerint: „Kaposvárt nem nevezhetjük egyértelműen sem ipari, sem kereskedelmi, sem hivatalnok, sem papi, sem iskolavárosnak, - mint ahogy nem lesz jellemző társadalmára sem valamilyen hagyományos patriciátus, sem nagyburzsoázia, sem proletariátus. Kaposvár mindezeknél kevesebb és ugyanekkor több is, egyszerűen valódi általános központ... Sokféle központi funkciót fogva össze, de köztük egyetlen szélesebb, országos vagy regionális vonatkozásban domináló erejűt sem...”¹⁷

Mindenesetre bankok, különböző kirendeltségek, ipari részvénytársaságok, hitelszervezetek és biztosítótársaságok központja ez a város, itt találjuk a megye ipari üzemeinek 20, valamint a kereskedések 24 %-át.¹⁸

Ami az ipart illeti, a megye agrárjellegeből következően, Kaposváron elsősorban a mezőgazdasághoz kötött iparágak voltak előtérben. A város ipari foglal-

koztatottságára azonban nem a nagyipar, hanem az egy-öt fővel dolgozó kisipar volt a jellemző. 1930-ban mindössze 15 vállalat alkalmazott 20 főt meghaladó személyzetet, összességében is mindössze 910 főt (azaz az ipari keresők 18,4 %-át.) foglalkoztatva.¹⁹

Cukorgyár:	332 fő	Szabóüzem (2):	54 fő
Gőzmalom (2):	133 fő	Villanytelep:	42 fő
Téglagyár:(2):	114 fő	Vajgyár:	43 fő
Szálloda (2):	58 fő	Vízmű:	25 fő
Vasúti műhely:	55 fő	Fűrésztelep:	21 fő

A válságot leginkább az élelmiszer- és a könnyűipari vállalkozások vészelték át. 1930-ban felszámolták a vasgyárat. 1932-ben megszűnt a vasúti javítóműhely. Az építőipar súlyos helyzetbe került. Felszámolódtak a kaposi sörgyártás. Áldozatul esett az aranyérmes Mayer-féle kocsigyár is.

Kaposvár legnagyobb és legtökeesebb gyára a Hitelbank érdekeltségébe tartozó Mezőgazdasági Ipar Rt. Cukorgyára maradt. Az 1894-ben létesített gyár az ország tizenhárom cukorgyára közül nagyságát tekintve a negyedik helyen állt. A gyár exportja a háborút követően a Balkán, Anglia és Svájc felé irányul. A válság után a gyár kapacitását kihasználva konzervgyártásra is berendezkedett. A Helios néven ismert paradicsomkonzerv ugyancsak a gyár terméke volt.

A kaposvári hiteléletet hét pénzügyi képviselte.²⁰ Pénzforgalmuk pusztán a megyére korlátozódott. Az iparba és a mezőgazdaságba kihelyezett tőkékkel nagyban befolyásolták a város és a megye életét. Igazgatósági és választmányi tagjaik vagyonuk alapján bekerültek a város képviselőtestületébe.

A város kereskedelmi élete is a mezőgazdasági termékekre épült. 1920 és 1930 között a város ötven legnagyobb adófizetője közül 13-27 fő kereskedő volt. A gazdasági válságot követően 1939-ig 10-12 között mozgott a számuk.

A megyei központjellegű hagyományos vasúti közlekedés (szárnyvonalak Barcs, Siófok, Szigetvár) század eleji megteremtése mellett a 30-as évek közepétől a rendszeres autóbussz-közlekedés létrehozása (Igal, Somogyzil, Lengyeltóti és a pécsi vonal) erősíti. A Kaposvár közelében levő taszári reptér létesítésével Kaposvár pedig több vidéki hasonló nagyságú várost megelőzött. A város vezetői, s nem utolsósorban a képviselőtestületben helyet foglaló gazdag kereskedők, felismerték a gyorsaság adta lehetőségeket. 1928-ban bérbe vette a piarista gazdaságtól a repülőterületét és másfél év múlva befejeződtek a munkálatok. 1930-ban már légi közlekedéssel 75 perc alatt Kaposvárról elérhető a főváros, 22 perc alatt Pécs. A repülők szerepe jelentőssé vált a postaforgalomban is. 1931-ben mintegy 2 kg levelet és 6541 kg újságot szállítottak. A válság következtében a forgalom a nyári időnyre korlátozódott. A 30-as évek végén megszűnt a járat, a repteret épületeivel együtt átvette a katonaság.

Kaposvár lakossága az ún. ellenforradalmi korszakig jelentősen megnövekedett. 1870 és 1920 között tíz évenként a lakosság száma 22-44 %-os emelkedést mutat. Különösképp 1890-től látványos az emelkedés:²¹

	1890	1900	1910	1920
A lakosság száma	12903	18630	24572	29610
Tényleges növekedés		5727	5942	5038
százalékban		44,4	31,9	20,5
A megyei növekedése %-ban		5,6	6,7	1,5

A növekedés - a természetes szaporodás és halálozás adataival egybevetve - kimutathatóan a bevándorlásnak volt köszönhető.²²

	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940
Természetes szaporodás v. fogyás	942	-1493	295	-37
Bevándorlás	5000	6531	1910	1304
Növekedés	5942	5038	2105	1267

Az 1911-1920 közti bevándorlók magas száma részint a háború konjunkturális munkalehetőségének, részint a háború utáni helyzet, azaz a Trianon következményének, az erdélyi, felvidéki és más elszakított területekről menekült családok letelepedésének eredménye. 1918 és 1922 között szükséglakásokban, barakkokban mintegy 2000 család kapott elhelyezést. 1910-ben és 1917-ben a város lakosainak száma hasonló volt, azaz némileg meghaladta a 24500 főt.²³ Az elesett és eltűnt katonák számát hozzáadva (kb. 700 fő) arra a következtetésre jutunk, hogy a város mintegy 5-6000 menekültet, főleg állami alkalmazottat fogadott a falai közé.

A lakosság foglalkozási összetételében 1920 és 1940 között az alábbi változások figyelhetők meg:

Foglalkozási kategória	1920	1930	1940
Mezőgazdaság	4061	3820	3600
ipar	9278	10516	9806
Keresk. és hitelélet	2944	3455	3668
Közlekedés	2577	2044	1894
Közszolg. és szabadfogl.	3267	3496	3597
Véderő: rendőrség és csendőrség	2237	1444	2234
Napszámosok	931	1823	1636
Nyugdíjasok és tőkepénzesek	1852	2505	3550
Házicselédek	978	988	767
Egyéb ismeretlen és szabadfogl.	1482	1624	2230
Összesen	29610	31715	32982
Kereső	13887	14108	
Éltartott	15723	17607	

A foglalkozási statisztikából látható, hogy csökken a mezőgazdaságból, az iparból és a közlekedésből élők száma, miközben a lakosság létszáma nő. Emelkedett a kereskedelemben és a hiteléletben, a közszolgálatban foglalkoztatottaké, a 20-as évek közepének nyugdíjazásai miatt megnőtt a nyugdíjasok száma. A közszolgálatban és a szabad foglalkozású értelmiségi pályán foglalkoztatottak összlakossághoz viszonyított aránya azonban nem változott (11%). A város fokozatosan veszít ipari, kisipari jellegéből. A húszas évekhez képest kereskedői, köztisztviselői, kispolgári arculatúvá vált. 1930-ban az iparban, kereskedelemben és közlekedésben foglalkoztatottak összes létszáma a keresők 48 %-át tette ki.

A város közéletének főszereplői az állami tisztviselők, alkalmazottak, katonatisztek és a nyugdíjasok, azaz az ún. „középosztály”.

A korszakban a város élén 1922-től dr. Véték György polgármester állt. (Családnevét 1934-ben a város iránti tiszteletét demonstrálandó „Kaposváry”-ra (sic!) magyarosította.²⁴) A vagyonos iparos család jogi végzettségű tagja, háta mögött a helyi kisgazdapárti vezér és képviselő apóssal (Tankovich János malomtulajdonossal). Kezdetben a kisgazdapárt, később pedig (a nyilas puccsig), a mindenkori kormánypárt bizalmát élvezte, a városi-megyei tőkés érdekeket szolgálva. 1923-tól két helyi takarékpénztár igazgatóságában vett részt. (A városi jegyző, a főmérnök, a főorvos és a többi vezető tisztviselő is egy-egy bank vagy takarékpénztár igazgatósági tagja volt.)

A polgármester közvetlen tanácsadói dr. Hegyi Árpád bankügyész, valamint a Nagytemplom plébánosa (Hoss József, majd Kiss György), továbbá Czanyó Sándor a városi közüzemek igazgatója.²⁵

A megye politikai, közigazgatási vezetőinek nagy része is Kaposváron élt. Itt ülészik a megyei törvényhatósági bizottság, itt vannak a különféle politikai találkozóhelyek. Az úri társasági élet központja a Nemzeti Kaszinó. A megye első tisztviselői, a városi vezetők is itt szórakoztak, étkeztek. A város jövőjéről a döntések itt születtek.

Az 1920-as évektől a város vezetőit újból a törvényhatósági jogkör megszerzésének lehetősége foglalkoztatja. A vármegyétől való közigazgatási különválást és függetlenedést már 1911 óta felvetik a városi közgyűléseken. Hiába történnek a felterjesztések (1921, 1928), az eredmény mindössze annyi, hogy Kaposvár a többi rendezett tanácsú várossal együtt ún. „megyei város” státuszt kap. Szervezeti felépítésében lényeges változás nem történt. A város legfontosabb testülete a közgyűlés (képviselőtestület), melynek élén a polgármester áll. A városi képviselőtestületnek 1929 és 1943 között 38 választott és 38 virilista tagja volt, s ez a szakszerűség címén városi vezető tisztviselőkkel egészült ki. A nagyjából azonos személyekből álló városi „parlament” összetételében a faji törvények hoztak változást. Az 1939 IV. tc. és a 7790/1939. ME. rendelet alapján 25 rendes és 11 póttag virilista tagsága szűnt meg, az 1941. XIX. tc. alapján a még meglévő húsz zsidó képviselő mandátumát is megszüntették és helyükre jobboldali pótképviselőket hívtak be.

A gazdasági válságig külföldi kölcsönökből még volt lehetőség bizonyos fejlesztések megvalósítására. Az új építkezések sorában a templomokon kívül két elemi iskola, a postapalota, a leánygimnázium és a fiú polgári iskola, továbbá a városi mozgóképzőház, a repülőter, a csendőr- valamint a tüzoltó-parancsnokság érdemel említést. Felépült továbbá a donneri strand és a fertőtlenítő állomás. Fontos eredmény volt a belváros útburkolatának elkészítése. A polgármester sokat adott a külsőre. Míg a Hősök temploma építése körül szerzett érdemeiért a pápa 1926-ban a Szent Gergely-rend Lovagkeresztjével jutalmazta, Kaposvár parkosításában kifejtett tevékenységéért Szcitovszky Béla belügyminiszter dicséret oklevéllel tüntette ki. A polgármestert mint a „virágos Kaposvár” fő patronusát a városbeliek csak „Virágos Gyurka” néven emlegették.

A város zöld területe, a szép környezet valóban barátságos településsé tette Kaposvárt. Thury Zsigmond lapszerkesztő Kaposvári kalauz (Kaposvár, 1928.) című munkájában írja, hogy e célból a város befásított tizennégy rendezett utcát, a járdák mentén virágos gyepszegélyt létesítettek. Két év alatt másfél ezer fát és tízezer darab muskátliültet ki. Fokozott figyelmet szenteltek az utcák rendben tartására, a köztisztaságra.

Amilyen szép volt a belváros, olyan csúnya és elhanyagolt a külváros. Ezt érzékelteti egy korabeli panaszlevél, mely egy adófizető aláírással jelent meg az Uj-Somogy című napilapban (1936 június 10.). A cikkből kiderül, hogy alig egy kőhajításonyira a városközponttól - a Kereszt, a Petőfi és a Fűredi utcákban - nincs az úttesten burkolat, a vízlevezető árkok koszosak, az utcák által alkotott teret pedig felverte a gaz.

Ahogy a rendezett és az elhanyagolt városrészek, úgy a város lakossága is elkülönült egymástól. A korabeli kerületi beosztás a kisvárosi nagyizolás szülője. Az I. kerület a tulajdonképpeni városmagot jelentette. Itt a legtehetősebbek és a legelőkelőbbek laktak. A legszegényebb kerület a Donnerváros (V.) és a cseri vá-

rosrész (IV.) volt. Itt a kis fizetésű munkások és alkalmazottak éltek. Telkeiket az áradó Kapos folyó is gyakran elöntötte.

A városi társadalom városrészenkénti elkülönüléséről érzékletesen számol be az alábbi visszaemlékezés:

„...A város közepe felé volt a szebb Esterházy utca, úri lakjaival, virágosan. Néhány árnyékos utca vezetett innen a városi parkba. Ez volt az Első Rend: Dzsentriskaszinó, Leánylyceum, Fiúgimnázium. A házakon zöld felfutók futottak fel, úrilakok páfrányosan meg rózsafákkal, a támasztó rudakon színes üveggömbbel. Körülötte volt néhány szebb utca, meg a Fő utca is...a korszak, a jobb üzletek, az élet szíve. Ez volt a Második Rend: még mindig eléggé takaros, de már nem igazán úri. Onnan, egyre vékonyodó ereken folyt le az élet a Harmadik Rendbe. Így a Korona utcán túl a Berzsenyibe is. Innen már utca vezetett a Cserbe. Ez már igazán paraszt-proli volt. A túldalton, a vasúti hídon túl volt a Donner, majdnemhogy a megengedett határon kívül. Alig ismertük. Ez volt a Negyedik Rend. Isten tudja ki lakta, talán még cigányok is...”²⁵

A gazdasági válság és az azt követő kibontakozás Kaposvár továbbfejlődését nem tette lehetővé. Pénzügyi lehetőségek és tőkés kezdeményezések hiányában a város látványos külsőségekkel igyekezett felhívni magára a figyelmet. A Kaposvári Hét (pl.: 1934 szept. 2-8.), avagy a Virágos Hét (pl. 1935 júniusában) rendezvény célja az volt, hogy az ország figyelmét Somogyország fővárosára terelje s eszközként a törvényhatósági jog megszerzése érdekében felhasználja. Az említett alkalmak a kulturális és gazdasági egyesületeket, intézményeket is mozgósították. Az anyagi illetve az erkölcsi sikert bizton remélve, szórakoztató programokról gondoskodtak a kedvezményesen ide utazó látogatóknak. Lóverseny, focimeccs, kerékpárverseny, galamblovászat, térszene, virágkarnevál, a „bokréták” népies műsora, a somogyi festők tárlata, avagy épp egyházművészeti kiállítás, divatbemutató, hangverseny, bál stb. szórakoztatta a nagyjérdeműt. Ez a parádé bevétel hozott a helyi iparosoknak, kereskedőknek, a város pedig bekerülhetett a köztudatba, tehát létezett. A háttérben azonban súlyos problémák húzódtak meg. Legfőképp a munkanélküliség és a szegénység.

A törvényhatósági jogért való küzdelem csak 1942-ben járt eredménnyel. A város 1942 június 17-én kelt előterjesztését vizsgálva azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy az reprezentatív szándékkal készült. Büszkén emlegette a város vagyonának növekedését, költségvetésének, háztartásának megalapozottságát, rendezett közigazgatási viszonyait, izmosodó kereskedelmét és iparát, az urbanizáció eredményeit, megyei igazgatási központ mivoltát, karhatalmi bázis szerepét, „politikai érettségét és megbízhatóságát”, a lakosság dinamikus növekedését, s végezetül kulturális életének „fejlettségét”.

Valójában súlyos nehézségekkel küszködött a város úgyszólván valamennyi területen. (Hogy csak a

főbbeket említsük: a lehetőségekhez képest túlméretezett városi építkezések és közigazgatási kiadások miatt kivetett, átlagban több mint 60 %-os pótlódó évente, a költségvetési hiány fedezésére. Ugyanakkor lakásínség, munkanélküliség. Ínségmunkák szervezése. Járványok az egészségtelen ivóvíz miatt. Stb.)

Valahányszor csak szóba került a kulturális élet, a városatyák előszeretettel hivatkoztak a „gyönyörűen kiépített” iskolaszervezetre, az újonnan létesített közművelődési és egyházi épületekre, a „monumentális” színházra, az irodalmi egyesületre, továbbá a két napilapra. Büszke volt a város már a század első évtizedétől, a nagyvilággal egy időben létesült három mozijára, az Urániára, az Edisonra és az Apollóra. A két háború közötti időszakban ezek közül már csak kettő működött: az Apolló (a rokkantak tulajdonában) és az Uránia (városi kezelésben). Az Urániát 1928-tól ugyancsak „monumentális” új épületben a Városi Mozgóképzőszínház váltja fel. Ezeket előszeretettel tulajdonították saját érdemeiknek, holott java részük már a világháború előtt létrejött.

A 30-as évek második felében sok-sok romantikus elképzelésről olvashatunk a helyi sajtó hasábjain. Állatkert a Kecel-hegy oldalán, botanikus kert a Jókai-ligetben, s közben a reális terv, a múzeum és könyvtár ügye véglegesen lekerül a megye és a város napirendjéről.

Arról is kevés szó esett - hisz ez volt a korabeli gyakorlat -, hogy a valóban sokrétű közművelődési tevékenységhez többnyire társadalmi úton kellett összehajtatni a szükséges anyagokat. A városatyák értékrendjét jól szemlélteti az alábbi számadat. Az 1940-es ún. háztartási zárószámadásban, két közművelődési célra mindössze 30640 pengőt tudtak feltüntetni: a színház dologi kiadásaira 7200 pengőt, testnevelési és sportegyesületek támogatására pedig 23260 pengőt. Ezzel szemben a vallásügyek támogatására 30400 pengőt fordítottak.

II. Megye és székhelye művelődési viszonyai, a kultúra helyi keretei

Amikor egy város, egy megye szellemi életét kívánjuk jellemezni, akkor annak kulturális intézményeit, alkotó íróit, tudósait, művészeit kell számba venni. A művelődési viszonyokat meghatározza a helyi kulturális igény, illetve az itt élők kultúra-befogadóképessége is. Ez utóbbi nehezen megragadható. Függ például az egyén családi környezetétől, neveltetésétől, szellemi képességétől, műveltségétől. Összességében ennek megragadását az iskolázottság fokának vizsgálata teszi lehetővé.

A korabeli statisztikai összesítések, illetve a helyi lapok információi becsléseket tesznek lehetővé. Adataink szerint 1930-ban - és tíz évvel később is - Somogy kereső lakosságának mindössze 0,6 %-a rendelkezett egyetemi vagy főiskolai diplomával. (Az országos arány ekkor 1,1 % volt.) Abszolút számuk az 1940-es

években alig haladta meg a kétezret. A megyében 1941-ben 4127-en rendelkeztek középfokú végzettséggel, ami a lakosság 1,1 %-ának felel meg. Főiskolát, egyetemet 2089-en végeztek.²⁷

A Somogyi Újság 1936 november 29-i számában közli, hogy a megyeszékhely kereső lakóinak 5,5 %-a szellemi foglalkozású. Közülük 717-en (39 %) végeztek felsőfokú tanintézetekben. (Azaz az összlakosság 2,1 %-a.) A többiek - 1110-en (61 %) - gimnáziumi, kereskedelmi érettségivel, tanító- és óvónőképzőben szerzett képesítéssel, gazdasági iskolai bizonyítvánnyal stb. alkották e réteget. Az Uj-Somogy 1936 december 3-i számában olvashatjuk, hogy a kaposvári értelmiség egynegyede állás nélküli. Különösen a tanítók munkanélkülisége öltött riasztóan nagy méretet. A városban regisztrált 256 tanító közül 153-nak (59,7 %) nem volt állása.

Kaposváron 1941-ben az érettségizettek száma valamiképp nőtt (1315 fő), a főiskolát, egyetemet végzettek pedig némiképp csökkent (697 fő).

A megye diplomásainak egyharmada Somogy egyetlen városában, Kaposváron él, mivel a kulturális intézmények itt összpontosulnak.

A fentebbiekkel tehát számszerűleg meghatároztuk azok körét, akik a klasszikus értelemben vett helyi kultúra elsőszámú letéteményesei. Ez a helyi értelmiségi csoport az, mely hivatása szerint a kultúrjavak előállítására, fenntartására és közvetítésére vállalkozott.

Kulturális intézményhálózat

Iskolák

Somogynek felsőfokú oktatási intézménye nem volt, ennél fogva Pécs szellemi vonzáskörzetéhez tartozott. A középfokú iskolahálózatot csakúgy mint országosan, Somogyban is a polgári iskolák, a középfokú szakiskolák és a gimnáziumok alkották.

A csúcson három gimnázium foglalt helyet: a nagy múltú csurgói Református Főgimnázium (1792), az ennél alig ifjabb kaposvári Állami Főgimnázium (1812), valamint az 1918-ban létesített kaposvári Leányközepiskola. Az intézmények jellegét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) rendelkezései, a négy középiskolai törvény szerinti névváltozások jelzik.²⁸

A megyének két középfokú szakiskolája volt: a Községi Fiú Felsőkereskedelmi Iskola (1911) és a csurgói állami tanítóképző (1869). A gazdasági válság ellehetetlenítette, a legmostohább körülmények között működő tanítóképző intézetétette s végül megszüntette az Eötvös-féle első tanítóképzőt Somogy megyében.

A kaposvári Községi Fiú Felsőkereskedelmi Iskolát a VKM 1920. évi új tanterv négy évfolyamúra bővítette. A VKM 62400/1940. V. 2. sz. középiskolai rangra emelte. Régi kívánság vált ezzel valóra. A rangemelkedés a gyakorlati gazdasági irányú oktatás megbecsülését jelzi.

A kaposvári középiskolák főhatósága az állam, Csurgó esetében a Belső Somogyi Református Egyházmegye. Az iskolák életét a korszakban kiadott négy középiskolai törvény (1924 XI. tc., 1926. XXIV. tc., 1934. XI. tc., 1938. XIII. tc.) irányította. A csurgói református gimnázium egyházi jellege révén a másik két gimnáziumhoz képest nagyobb önállóságot élvezett.

A gimnáziumok a magas szintű és a szűk körű elitképzés intézményei voltak Somogyban. Míg 1930-ban országosan a középiskolás korúak több mint 10 %-a járt középiskolába, a somogyi arány ennek mindössze 3,73 %-a.²⁹ Somogyban a középiskolás korú lakoságnak csak elenyésző része jutott középiskolába. Ennek okai között a megye agrárjellege és a városiasodás alacsony foka is szerepel.

A középiskolai tanárság körében is nehézséget okozott a menekült tanárok ügye³⁰, a rossz anyagi helyzet. Míg a kaposváriak a jövedelmüket más intézményeknél óraadóként kiegészíthették, Csurgón erre lehetőség nem volt. Gondot okozott az állálatlanság, a helyettes tanárság intézménye. Az állás megtartásához, illetőleg a fizetésbeni előmenetelhez követelményként a kifogástalan szakmai, pedagógiai tevékenység mellett a közéleti aktivitás is hozzá tartozott.

Az iskolai értesítőket, a helyi lapokat forgatva szembevetendő a középiskolai tanárok aktív bekapcsolódása a helyi közéletbe. Egyházi és világi ünnepek szónokai, liceális előadások közismert szereplői, egyesületi élet működtetői ők. Közreműködnek a hírlapírásban is, a városi sportegyletek életében stb. Csurgón, mivel kevesebb volt a tanár, majd mindenkinek öt, hat szereplés jutott.

1937-ben a helyi napilapokból értesülünk egy harmadik gimnázium indításának tervéről Kaposváron. A városvezetés egy bencés gimnáziumot szeretett volna létesíteni. A helyi értelmiség a tervet örömmel vette tudomásul, ám amikor kiderült, hogy az iskola elhelyezését az 1927-ben felépített fiú polgári iskola épületének átadásával oldanák meg, az iskola létesítése ellen foglaltak állást. A bencés gimnázium létesítése nem segített volna a pedagógus munkanélküliség enyhítésén, ráadásul elhelyezése két meglévő iskola rovására valósulhatott volna csak meg. A fiú polgári eszerint a siketnéma intézetbe, a siketek intézete pedig Csurgóra került volna, ám Csurgón sem állt rendelkezésre megfelelő épület. Az érintettek aggodalmuknak hangot adva a sajtón keresztül is kifejtették érveiket az ésszerűtlen intézkedési terv ellen. Volt, aki eleve nem értett egyet a harmadik gimnázium létesítésével. Ehelyett - a megye agrárjellegére hivatkozva - inkább egy, a gazdasági szakképzést szolgáló középiskola felállítását szorgalmazta.

Somogyban a két világháború között 11 polgári iskolája volt. Ilyen - lgal kivételével - minden járási székhelyen működött. Míg többségük a századfordulón jött létre, a két világháború között négy új iskola nyitotta meg kapuját. (Nagyatád 1923, Tab 1932., Lengyeltóti 1926, Fonyód 1938) A polgárik iránt nagy volt az érdeklődés, mert az alsó néprétegek számára ez adta a le-

hetőséget, hogy a társadalmi ranglétrán a fizikai munkás szintjénél feljebb emelkedjenek. Somogy megye elemi iskolai tanítóinak 90-95 %-a is a polgári iskolában szerezte meg a tanítóképzői felvételhez szükséges ismereteket.³¹

Az apró falvakban csak az elemi szintű oktatás létezett. Az elemi iskolák száma Somogyban 1921 és 1941 között tizenhéttel nőtt.³² Szaporodott a római katolikus, az állami, a községi, az uradalmi és az evangélikus iskolák száma, csökkent viszont a református és az izraelita iskoláké. A katolikus többségű Somogyban a római katolikus iskolák száma volt a legnagyobb. A legtöbb - szám szerint hét - elemi iskola természetesen Kaposváron működött.

A tanítók a falvak köz- és kulturális életében vállaltak aktív szerepet. Az alacsonyan fizetett tanítók többsége mellékfoglalkozással egészíti ki jövedelmét. (Javadalmi földjén gazdálkodik, a Hangya Fogyasztási Szövetkezetnél adminisztratív munkát végez stb.) Társadalmi tevékenységüket a népművelési előadások, analfabéta-tanfolyamok, olvasóköri, műkedvelő előadások rendezése, szervezése és a levanteoktatás (felekezeti tanítók vallásos ifjúsági szervezeteket vezetnek) tölti ki.

Kaposvárról 1919 után számtalanszor elhangzott, hogy a város: iskolaváros. S ha Kaposvár iskoláinak helyzetét néztem, nem szomorú a kép. Korszakunkban három középiskolán kívül két polgári, egy iparostanonc-, öt állami és két egyházi elemi iskola működik.

A sajtó - különösképp a századelőn - napirenden tartja a közoktatási gondokat. Kaposváron is probléma a külvárosi gyerekek iskolakerülése, ugyanakkor az elhelyezésük ügye is. A királyi tanfelügyelő átiratot intéz 1905-ben a vármegyéhez, miszerint a 4380 tanköteles közül 445 mindennapi iskolást (6-12 éves) és 436 ismétlőiskolást (12-15 éves) tehát összesen 881 gyermeket, a tankötelesek 1/5-ét nem íratják be iskolába.³³ A vármegyei összképhez viszonyítva Kaposvár kedvező helyzetben van, mert pl. Holládón, Miklósiban, Tapsonyban, Balatonkeresztúron, Balatonszentgyörgyön egy-egy tanítóra 102-110 tanköteles jut. Bár miniszteri rendelet intézkedik arról, hogy egy osztályba maximum 60 gyerek járhat, a főgimnáziumi évkönyv bejegyzése szerint a gimnáziumba 69-en iratkoznak be. (Nincs fedezet párhuzamos osztályok indítására!)

A külterületi iskolákban a tbc-fertőzések veszélye miatt sürgetnek változást. A vadonatúj Fő utcai iskola igazgatója, Tarján Antal arról panaszkodik, hogy az iskolában nincs kút, s a nagy utcai por miatt szellőztetni sem lehet.³⁴ Az inasiskola költségvetéséből 5753 korona fedezetlen. Többször kértek államsegélyt, mivel a helyi forrásokra sem támaszkodhatnak. Az iskolaigazgatók általában túlzásfóltságról panaszkodnak. (1905-ben a gimnáziumban 491 tanuló, 11-18 éves korúak ismerkednek a tudománnyal. A zsúfoltságra utaló panaszt tűzásnak tartom, hiszen még az 1970-es évek közepén is ugyanebben az épületben, több mint hét-százán tanultunk.) Az iskolai reformot sürgető cikkek között a pedagógusi pálya megreformálásáról olvas-

hatjuk az alábbiakat: „Megbecsültté kellene tennünk a pedagógia hivatását - erkölcsileg és anyagilag is - és változtatni kell azon a gyakorlaton, hogy félévente 20 perc jut egy-egy diák kikérdezésére...³⁵ Régóta hallik a panasz, hogy „középiszkoláinkban nyolc esztendeig tanítanak egy nyelvet, s a diák nyolc év tanulás, több mint ezer órai iskolai és legalább ennyi házi foglalkozás után, azt a nyelvet sem írásban, sem szóban még félig-meddig sem képes elsajátítani.”³⁶ (Talán nem ünneprontás, ha a mai nyelvoktatásunk figyelmébe ajánlom a régi gondot.) Ugyanakkor a diploma nyomoráról ír vezércikket a liberális helyi sajtóban dr. Pete Márton főszerkesztő (só-szignóval) „... Kétségbeejtő képet ölt korunk beteges küzdelme a diploma után. A diploma mögött ott kullog mindig a nagygyomrú, az örökké éhes butaság förtelmes bestiája, a protekció... Megvalósíthatatlan álmokat, reményeket nevel ma már az iskola, de ezt a gyakorlati példák ellenére nem akarja senki sem elhinni! A szegény szülő, ha elvesztette bizalmát önmagához, ott látja letört reményeinek folytatását a fiában. A középiszkolák nevelik a modern arisztokratákat, a diploma büszke koldusait...”³⁷ - olvashatjuk. Élénken foglalkoztatja a sajtót a biztos megélhetést nem nyújtó kisiparosok és kereskedők helyzete is, - szoros összefüggést látnak az iskoláztatás kérdése és a megélhetés között. Szándékosan nem hangsúlyozom a társadalmi presztízs kérdését, mely szintén erős és ma ugyancsak ható tényező. A nevelés - mint mindig - a korszakunkban is hivatalos direktívák szerinti. („Szomjas föld legyen lelketek a magyar ígére” - inti tanítványait a gimnázium önképzőköreinek záróülésén tanárunk.) Másfelől szociális vezérelvek szerint is rendeződik az iskolai élet. (Szegények megértése, éhezők segítése - a polgári leányiskola allegorikus daltékaiban.)

A háború és a forradalmak után a tanári kar '19-es magatartását tisztázandó 1919 augusztusának végén vitafórum indul a nemrégiben indított új politikai napilap, az Új-Somogy hasábjain. A vitában részt vesznek a helyi tanítóság, papság és a tanfelügyelőség munkatársai is. Az írásaikban ütköztetett álláspontok felidézése igen tanulságos, részint a politikai hangulat érzékelésére, részint a tekintetben, hogy elsősorban nem elvi hovatartozás kérdése volt a tanítóság '19-es szerepvállalása.

A vitaindító Csicskár József tanító cikkére a nagybajomi ref. helyettes lelkész „vádirata” válaszoil. Az oktatásügy egyházi monopolhelyzetének érdekeit veszélyeztető magatartást (az iskolák több mint 80 %-a felekezeti fenntartású Somogyban) kéri számon: „Nem arról van szó, miért lett a tanítóság szocialista, hanem ... miért rúgta oldalba az egyházi tanító az egyházat, amely őt kebelén tartotta.” A tanítóság társadalmi és anyagi megbecsültségét elemezve arra a megállapításra jut, hogy „magyarázható, de korántsem menthető, hogy a tanítóság közül sokan újongva mentek át a kommunizmus táborába.”³⁸

A vitát Gergelics József pusztaberényi tanító Magyar nemzeti iskola című írása tette igazán szenvedé-

lyessé. A szerző, elhatárolva magát a proletárdiktatúrától, előadja a tanítóságban felgyülemelő feszültség okait (anyagi és társadalmi megbecsülés hiánya, rossz munkakörülmények) majd felveti, hogy tanulni kell a „vörösök hirdette” „rossz prédikációból is”, majd a felekezeti tanítók sérelmét ekként fogalmazza meg: „Nem tűrhetjük, hogy az iskola szellemi életét égből pottyant tanítók (azaz papok - a szerző megj.) mérlegeljék... a tanító munkásságát csak az mérlegelhesse, akinek tanítói oklevele van... Iskolaügyekben a tanító javaslata, tanácsa meghallgatandó, s akkor nem fognak a laikus, elfogult beavatkozók bakot löni, és az osztottá tehető iskolát 2-3 osztatlan iskolává süllyeszteni. Félre a felekezeti féltékenységgel.”³⁹

Az egyháziak részéről így hangzott az álszent válasza: „A papellenes zsidó-szabadványos sajtó elhitelte a nagyközönséggel, hogy a papok ellenségei a tanítóságnak, pedig mi csak a kötelességükről és állásuknak tartozó úri modorról megfelelőkezett tanítóknak voltunk ... jóakaró tanácsadói, legvégső esetben korholói.” Majd hozzáteszi: „mi papok a jövőben még éberebben örködünk, nehogy önök még egyszer átjátszassák hitünk és magyarságunk mentsvárát az ellenség kezére.”⁴⁰

A vitába bekapcsolódók különbözőképpen nyilatkoznak iskolaszervezeti és felügyeleti problémákról, a tanítás rossz hatásfokáról. (Az iskolák 65 %-a egytanerős, osztatlan.) Élénken foglalkoztatja emellett a tanítóságot a pálya alacsony presztízse, az értelmiségi hierarchiában betöltött helyzete. Peterdi László kaposkeresztúri kántortanító a tanítóság társadalmi közérzetéről így ír: „A kommunizmus bukása óta a tanítóság lett a kommunizmus oka. Mintha a jegyző, a pap, a gazdatiszt, az orvos, az ügyvéd, a szolgabíró semmit sem tett volna a kommunistáknak, s a fizetést nem fogadta volna el tőlük.”⁴¹

A másfél hónapos sajtóvitából tárgyilagosságra törekvése miatt figyelmet érdemel Gauser Rezső segéd-tanfelügyelő írása. A tanítókról c. cikke csillapítani igyekezett a felkorbácsolt kedélyeket. A hazafiatlanság vádját visszautasítja: „a nemzetközi szellemben való oktatás csak szeptemberben vette volna kezdetét.” Mindemellett a tanácsköztársaság alatt a pedagógusok általános közreműködésére egyszerű a magyarázat: „A családjaik létfenntartása arra készítette őket, hogy ne álljanak a forradalommal szembe. Nem várhatták az ellenforradalmiság miatti elbocsátás esetén, hogy a volt iskolafenntartójuk biztosítja megélhetésüket...” Mit várt a tanító a forradalmi változásoktól? „Anyagi függéstől és nélkülözéstől remélt megszabadulni az államosítás által, és kizárólag ennek örült, nem pedig a kommunizmus eszméinek, hisz azt nem is ismerte.”⁴² S közben megindulnak a fegyeimi vizsgálatok. A tanfelügyelői jelentés szerint a megye pedagógusainak 11,9 %-a lett fegyeimi alá vonva. (A vizsgálatok eredményéről nincsenek megbízható adatok.)⁴³ Mindezt hamarosan a „létszámapasztás” követi (1922-ben, majd 1924-ben) s ezzel párhuzamosan „nyer megoldást” a menekült pedagógusok elhelyezésének ügye.

1923 augusztusáig a megyében 36 tanító és óvónő kap állást.⁴⁴

A válság idején a példátlan mértékű elszegényedés igen nagy teret kap a helyi lapokban. Az alsóközéprétegekhez tartozó pedagógusokat, elsősorban a tanító-ságot, különösen a kezdőket, az állástalanság veszélyezteti. Jellemző esetként említi az egyik cikk, hogy a Marcalihoz tartozó Gomba községrész egyetlen tanítói állására hatvanan pályáztak.⁴⁵ De akiknek volt állásuk, azok is gyakran írtak megbecsültségük hiányáról, anyagi gondjaik sokasodásáról. Az 1931/32-es tanév végén nyilvánosságra kerül, hogy jó néhány tanító tizenhat hónapja semmiféle járandóságot nem kapott.⁴⁶ Egy vidéki tanítógyűlésen a súlyos helyzetet így fogalmazták meg: „A valamikori csendes, elégedett tanítói lakba a nyomor kopogtatott be...”⁴⁷

„Tömörül az állás nélküli ifjúság.” - olvashatjuk a Beiső Somogy c. hetilapban 1934-ben. „Tízgyerekes családok tanító fiai nem tudnak elhelyezkedni. Egy állásra 100-120-an is pályáznak és a korteskedés teljesen lejáratja a tanítói tekintélyt.” A helyzet - a cikk szerzője szerint - úgy javítható, ha nem adnak állást magas állású, illetve tehetsős családfenntartók feleségeinek. „Az ifjúság nem szellemi inségmunkát akar, hanem tisztességes állást kér és követel. Nem lehet mindent Trianonra hárítani”⁴⁸. - szögezte le véleményét a cikkíró. Sűrűn cikkeznek a tanítók túlzott iskolán kívüli megterheléséről. Egy 1938-as cikk bemutatja, hogy mi mindennel kénytelen foglalkozni egy 1200 lelkes somogyi falu tanítója. A tűzoltó egyesület elnöki tisztétől a színjátszó csoport vezetésén át a legeltetési bizottság jegyzői megbízatásáig igen széles a skála.⁴⁹ Egy másik cikkből megtudhatjuk azt is, hogy évente 2700 diplomás kerül ki az egyetemekről, főiskolákról, közülük azonban csak 1700 tud elhelyezkedni. „Mi lesz a többivel?”⁵⁰ - teszik fel a kérdést. Az Uj-Somogy hasábjain felháborodva ostorozzák az idősebb nemzedéket, azokat, akik ifjabb kollegáik előtt elállják az érvényesülés útját: „Ezek a fiatalok, akik 30-40 éves korban sem családot alapítani, sem a közéletben elhelyezkedni nem tudnak, élő vádként állnak az idősebbek, a főszenyészívű aggok előtt, akik állás-halmozásukkal 8-10 ember életlehetőségét habzsolják és részvéttelenek a fiatalabb értelmiségiek sorsa iránt.”⁵¹

A drasztikus „megoldást” a háború hozza majd...

Kaposváron a népoktatás helyzete az 1921 december 29-i polgármesteri jelentés alapján az alábbi képet mutatja: ⁵²

Cseri elemi iskola	3 tanterem	4 osztály	4 tanító	186 tanuló
Sétatéri elemi iskola	6 tanterem	9 osztály	9 tanító	339 tanuló
Központi elemi iskola	13 tanterem	20 osztály	20 tanító	838 tanuló
Cigli elemi iskola	3 tanterem	6 osztály	6 tanító	354 tanuló
Petőfi elemi iskola	13 tanterem	13 osztály	13 tanító	570 tanuló
Zárda (rk. elemi isk.)	6 tanterem	6 osztály	6 apáca	306 tanuló
izraelita elemi isk.	4 tanterem	4 osztály	4 tanító	199 tanuló
Összesen:	48 tanterem		62 tanító	2792 tanuló

A városban 1930-ig két új elemi iskolaépület készült el. Mindkettő a munkásnegyedekben szüntettet meg áldatlan állapotot. A Cigli iskolát a Pécsi úton (a Cukorgyár tövében) épült tízteremes, a Cseri úton pedig öttanteremes iskola váltja fel, mindkettő állami költségvetésből készült.

A be nem írt tankötelesek száma a szigorú miniszteri rendelkezés hatására 1927-ben 177, míg 1928-ban 153 gyermek. 1935-ben pedig az Uj-Somogyban azt olvashatjuk, hogy a tanköteles gyerekek 5 %-a a szülői gondatlanság illetve maradi felfogás következtében nem jár iskolába s a városban csavarog.⁵³

Az írni-olvasni tudók számarányában - részint a tankötelezettségi szigoromak köszönhetően, részint az analfabétizmus felszámolására tett erőfeszítések (iskolán kívüli népművelés) hatására - jelentős javulás következik be. Az eredmények különösen Kaposváron látványosak. A megyében 1890-ben a hat éven felüli lakosság 36,2 %-a, 1930-ban 9,2 %-a, 1941-ben 8,1 %-a analfabéta. Ezzel szemben Kaposváron 1890-ben 38 %, 1930-ban 8,1 %, 1941-ben pedig már csak 6,9 % az írni-olvasni nem tudók aránya. (Ez utóbbi már 3 %-kal az országos átlag alatt van.)

Kaposvár középiskolái között nagy népszerűségnek örvendtek a polgári iskolák. A fiúpolgáriban 1921-ben 320 tanulót 10 tanár tanított. Helyhiány miatt ebben az évben 60 tanulót kellett elutasítani. A leánypolgáriban ugyanebben az évben 304 leánytanulót 11 tanár oktatott. Az iskola értesítőiből a 30-as évek eleji válság hatására az alábbiakat olvashatjuk: „Mint hogy a nőnek a kenyérkereseti pályán a jövő viszonyok szűkebb területet szabnak, a nevelői pályát kivéve, alig marad számukra biztos érvényesülés, ezért a leánynevelés terén mindjobban előtérbe lép a feleségnek nevelés.”

A polgári iskolából a IV. osztály után Kaposváron csak a kereskedelmiben, illetve különböző vizsga letételével a gimnázium felső osztályaiba lehet lépni. Míg a községi felsőkereskedelmi iskolába a húszas évek elején mindössze 125 tanuló jár, a leánygimnáziumban 270, a megyehatáron túl is nagy tekintélynek örvendő fiúgimnáziumban 500-700 között van a tanulói létszám.

Ami a középiskolák épületeit illeti, több iskola jut a húszas években új, megfelelő otthonhoz. 1926-ban elkészül a leánygimnázium, 1928-ban a fiúpolgári épülete (mai Berzsenyi Dániel Ált. Iskola). Ez utóbbi a legmodernebb iskola volt a városban, mintegy félmillió pengőbe került.

A gazdasági válság alatt a tanulólétszám átmenetileg csökkent a kereskedelmiben és a gimnáziumokban, a polgárikban eközben is emelkedett.

A legmostohább körülmények az iparosiskolát jellemezték. 1928-ig épülete sem volt. Ekkor az új polgári fiúiskola megépülésével a város egykori első elemi iskolájának épületét kapja. Néhány év múlva ismét ott-hon nélkül maradnak, mivel helyüket a felsőkereskedelmi iskola kapja meg. Ezután a központi elemiben illetve másutt nyernek ideiglenes elhelyezést. A tanításuk így csak délután illetve az esti órákban történik.⁵⁴

A felsorolt városi iskolák közül csupán a két polgári, a felsőkereskedelmi, az iparostanonc és az ún. központi elemi iskola tartozott a város tanügyi költségvetésébe. A városi költségvetés - amelyhez fedezetként átlagosan évi 60 %-os pótdadó-kivetésre volt szükség - 1940-ben mindössze 222.021 pengős alapot tudott biztosítani (óvodára 23.858, népiskolára 55.278, fiúpolgári 61.972, lánypolgári 4.200, kereskedelmi 53.016, tanonciskolára pedig 2.630 pengő), amely a teljes költségvetési szükségletnek (1.753.234 P) mindössze a 7,9 %-át fedezte.

A tanügyi körképhez még annyit, hogy a 20-as évek iskolaépítései s az analfabétizmus felszámolásának fokozatos eredményei, azaz a közoktatás terén kialakuló konszolidáció gr. Klebelsberg Kunó közművelődési programjának köszönhető. Tiszteletre méltó koncepciózussággal az egész magyar művelődésügyet átfogó határozottsággal intézkedett a tudományos műhelyekről éppúgy, mint a tanyasi iskolahálózat kialakításáról (az egyharmadára csökkent ország kulturális célokra fordított kiadásai a szanálás után megközelítik a dualizmus kori kiadások összegét, arányaiban pedig 9-10 % az 1900-1914 közötti 3,6 %-kal szemben!). Kultúrpolitikája, amely a sokat emlegetett „kultúrfölény” jelszavában összegződött, szervesen hozzá tartozott a politikai konszolidációhoz. Az új helyzetben (Trianon!) megfogalmazott új nacionalizmus, mely kortól, nemtől, felekezettől függetlenül minden magyar életének kategorikus imperatívuszává tette a magyar feltámadás eszméjét, generációkra itatta át a magyarságot revánsszellemmel. A tananyag szellemisége konzervatív, valóságos és revíziós jellegű volt.

Színházi élet

Ami a kulturális intézményhálózatot illeti, nemcsak az iskolák tartoztak ahhoz, hanem a színház is. A megye egyetlen teátrumát (a mai Csiky Gergely Színházat) 1911-ben adták át Kaposváron. A szecessziós épület, mely a fából készült „arénát” (tudniillik a Nyári Színpárt) váltotta fel, túlméretezettségével mintegy jelképezte a kaposvári kivagyiságot, a kisváros nagyvágyását. Mindenesetre sikerült túltenni a pécsiekén. S ami a lényeg: a kaposvári közsínház ide vonzotta a vidéket járó színtársulatokat.

Időzzünk el kissé ennél a témánál, mely az úgynevezett Kaposvár-jelenségben mindmáig olyannyira meghatározó szerepet játszik, hogy nélküle lehetetlen

megérteni a város sajátos arculatát, melynek felvázolása hiányában lehangoló, hamis, igaztalan összkép bontakozna ki. Helytelen lenne visszavetíteni a múltba a hetvenes-nyolcvanas évek itteni műhelykísérleteit, amelyet ekkor a fővárosi értelmiség aktív figyelme kísért. (Ki ne emlékezne a budapesti egyetemistákat oly lelkesedéssel idevonzó Marat halála előadásra?)

A színművészeti lexikonok a XIX. század első harmadára teszik a somogyi színjátszás kezdetét. Játsoztak uradalmi pajtákbán, kocsiszínházban, fogadóban, csárdák udvarain. Figyelemre méltó, hogy néha nemcsak a birtokos nemesek, hanem gazdag parasztemberek is házukba invitálják a vándortrüppokat, sőt Kaposváron a városházán is fellépnek.⁵⁵ (A reformkor kultúrapártoló hazafias lelkesedése a romantika művészi tehetség iránti rajongásával párosulva segíti a színtársulatot.)

A szabadságharc és az önkényuralom esztendei után az 1860-as évektől a vándortrüppok rendszeresen felkeresik városunkat, sőt a megye nagyobb településeit is. Míg a városban a megnövekedett polgári igényeknek köszönhetően játszóhelyek kialakításáról gondoskodnak, vidéken jó esetben fogadóban léphetnek fel a színtársulatok.

Kaposváron 1869-ben a Deák tér és a Baross utca sarkán, a Szarvas vendéglő kertjében nyitott színpárt épül, melyben azonban rossz idő esetén lehetetlen előadásokat tartani. Hamarosan felmerül, hogy szükség van egy zárt színpárt létesítésére s vannak, akik már ekkor az állandó közsínház építésének ügyén fáradoznak.

A XIX. század utolsó harmada országosan a polgári színpártúra gazdagodó időszaka. Egyre több helyütt létesülnek a középrétegek, sőt az alsóbb néposztályok szórakozási igényeit szolgáló népszínházak. A vállalkozás alapja immár nemcsak a honfiúi lelkesedés, hanem az üzleti érdek. S a hangsúly egyre inkább ez utóbbira tevődik át.

Az 1880-as években nyaranta Somogyi Károly⁵⁶ tartózkodik Kaposváron társulatával, az ő vállalkozó szellemének köszönhető, hogy 1889-ben felépül az aréna, azaz az 1500 személyt befogadó Nyári Színpárt. A fából készült épület sem ígérkezik hosszú életűnek, 1899-ben felmerül, hogy kedvezőbb helyen „állandó”, azaz közsínház kellene építeni. (A vasúti átjárás körülményessége ugyanis nehézkessé tette a donneri városrészben lévő Sétatér megközelítését.)

A Nagyvárad - Kaposvár színpártület igazgatóját, Polgár Károlyt a szakmabeliek az ország egyik első színpártigazgatójának tartották, s gondosságára jellemző, hogy jóval a kezdés előtt rendbe hozatja az aréna korhad farészeit, s megkezdi a kampányt társulata népszerűsítésére. Háromhónapos szezonjait a helyi sajtó lelkes figyelme kíséri. Egy-egy ittlét alkalmával nyolcvan előadást tart, s több mint ötven darab szerepel a műsorukon. „Az előadások elég látogatottak.” - írja 1902 július 6-án az ország másik végében megjelenő lapban, a Nagyvárad Naplóban az akkor országosan

még ismeretlen, fiatal újságíró, Ady Endre. A lap más részén Nagyvárad krónikák cím alatt is olvashatunk tőle Somogyi truppjáról. A cikk címe: Thália pongyolában. A Kaposváron játszó nagyváradai színészek itteni lakásairól, közérzetéről szólva írja az alábbiakat: „Nagyon visszasírják Nagyváradot a Kaposvárt nyaraló színészek. Nem csinálnak ebből titkot, ami persze fáj a városukra oly büszke somogyi metropolisz bentlakóinak. Maga Somogyi sem érti, hogy nem lehet Kaposvárt szeretni, hiszen Somogy az ő szűkebb pátériája is. Ami a várost illeti, olyan kellemetlen módon félváros. Nem tudja eldönteni, hogy kisváros maradjon-e vagy nagyváros legyen. Valószínűleg nagyon sokáig fog még tibatulni...” Majd így folytatja: „A színházi publikumban hiába keressük azt a pompás temperamentumot, mely páratlanná teszi a Nagyváradit. A kaposvári publikum hideg és előkelőnek óhajt látszani. A „Cyrano de Bergerac” előadásán mondta Bérczy Gyula: A Cyrano orra keltett egy kis hatást. Rostand poézisát nem érte még árva sors soha... A „Páholj”-t erkölcs-telennek találta a publikum. Sok benne a kétértelműség. - mondogatták... Tehát a színpad, a Peterdi ház, az Abbázia, egy üdvös kis sörház, s egy kétesvízű uszoda. Kaposvár oázisai. Nem csoda, hogy mikor szóbajött egy esetleges Balatonfüredre átmenés, Pintér Imre a következő elkeseredett és különös kijelentést tette: „nem bánom én akár megyünk, akár maradunk, csak mennék már!”

A cikk igen nagy port kavart Kaposban. A „Kaposvár” című lap 1902. július 13. számában „Színészek rólunk” címmel azonnal válaszolt. „Nagyon lenéz minket Somogyi truppja” - kezdődik az írás, melyben a sértett kisvárosi gőg, a felháborodottság buta érveléssel párosul. „Hogy olyan otrombán leszólják e várost, mely az elmúlt tíz év alatt a népszámlálási statisztika adatai szerint fejlődés és népesedés tekintetében az országban a második helyet foglalja el, azt föl se vesszük, tudatlan hülyeségnek rójuk föl. De hogy a kaposvári közönség intelligenciáját, józólását és előkelőségét kétségbevonja egy olyan szintársulat, melynél már sokkal különbet nem egyet láttunk Kaposváron, az mégiscsak vakmerőség...”

A Napló július 17-i számában megjelenik Ady békeajánlata, aki nem akarja, hogy a sajtópolémia miatt a színészeknek kellemetlenségei legyenek. Szellemeesen így fogalmaz: „A háborgó kaposvári hetedik nagyhatalomhoz fordul tehát a krónika írója, és kijelenti a következőket:

1. A nagyváradai színészek imádják Kaposvárt, s ottléte alatt egyebet sem hallott tőlük Kaposvár dicsőítésénél.
2. A krónika írója is megszerette már Kaposvárt, különösen amióta a kaposvári lapokból megtudta, hogy Kaposvár a népszámlálás adatai szerint a magyar városok között második helyen áll szaporodás dolgában, s kívánja, hogy jövőre az első helyre kerüljön.
3. Mindazt, amit kaposvári élményeiről írt, semmisnek jelenti ki. Kéri ezek után, hogy álljon helyre a béke, s fejlődjék. A népszámlálási statisztikában még előkelőbb helyet vívjon ki Somogy metropolisza, hiszen

Rákosi mester komolyan gondolja a harmincmillió magyart...”

A városban aztán örömmel nyugtázták, hogy ilyen sikeresen rendezték művészet és közönség vitáját.

A helyi sajtó igyekszik napirenden tartani a színházi eseményeket. A „Kaposvár” c. lapban július 27-én Pálmay Ilka vendégszerepléséről írva is voltaképp a kispolgári kíváncsiságot igyekeznek kielégíteni, s ezért inkább az intimitásokról, semmint a művészi teljesítményről olvashatunk: „...Pálmay nappali szabadidejét Honig János toponári pusztáján tölti. Este a Koronában vacsorál szűkkörű társaságban, július 26. szombaton a kereskedő ifjúság a színházban virággal árasztotta el. Előadás után pedig kocsjából kifogták a lovakat...” stb. És hasonlóképp komolyan és részletesen, oldalakon át, nap mint nap...

Somogyi társulatát a következő évadban Nádasy József váltotta fel 90 tagú társulatával. A bemutatott darabok közül Strauss Denevére s Herczegtől a Gyurkovics leányok kap néhány elismerő sort.⁵⁷

Kaposváron a századfordulón a város nagyságához, funkcióihoz, regionális szerepköréhez, félig-város jellegéhez képest - sok más városhoz viszonyítva - fontos helyen állt a színház. Több színházbarát hatalmi pozícióban volt, s így emelkedhetett az „építési ügy” hivatalos szintre. Kiemelkedő szerepet játszott a megvalósítás propagálásában a helyi sajtó a tekintetben, hogy időről időre célba vette hasábjain a lokálpatrióta becsvágyat, melynek eredményeként, bár hosszas huzavona nyomán, a pécsi (1895), kecskeméti (1896), kassai (1899), veszprémi (1908) kőszínházak felépülése után elkészült az ország egyik legdrágább (a tervezett összeg kétszeresébe, félmillió koronába került) színháza, a kaposvári is.

A megépítése idején (1911-ben) a maga nemében legmodernebbnek és legnagyobbinak számító vidéki színházat egy kisváros adottságai közepette hozták létre. Ily módon, képletesen szólva bő nadrágot szabtak egy sovány embernek. Két ne nyűgözött volna le korszerűségével a vasbetonból készült épület belső elrendezése, szerkezete, az 1200 főt befogadó belső tér, a 11 x 16 méteres színpadnyílás? Kaposvárnak azonban csak 24 ezer lakosa volt ez idő tájt. (1911) A túlméretezettség nyilvánvaló. Ebből szükségképpen és hamarosan következett a rezignált ráébredés a komor valóságra, melynek lényegét konkrétságaival az a Polgár Károly⁵⁸ fogalmazta meg, aki mint színikazgató, 1911 szeptember 2-án nyitotta meg az új színházat a Cigánybárával, majd másnap a Bánk bánnal. Ő ugyanis nem sokkal ez után, pontosan szólva 1912 június 2-án már így nyilatkozik a Somogyvármegye hasábjain:

„Sajnos szomorú tapasztalatokkal távozom. Harmincezer koronát meghaladja az az összeg, amit a szezonra ráfizettem. És ennek a közönség az oka. Meggyőződésem, hogy Kaposvárnak van olyan közönsége, mely a művészetet pártolja, de ez nagyon kicsiny ahhoz, amivel egy szintársulat részére egy hónapnál tovább megélhetést biztosítani tudna. Ma megyünk Pozsonyba, és aligha fogunk visszajönni.”

A helyzet hol jobb volt, hol rosszabb. A város mindekkori vezetése igyekezett pozitív befolyást gyakorolni a színház életképességéért. Eszköztárukhöz hozzátartozott az ingyen fűtés, világítás biztosítása.

1913-ban Patek Béla és Márfi János társulata lép fel ugyancsak mérsékelt anyagi és erkölcsi sikerrel.

A világháború első éveiben hazafias és alkalmi háborús darabokat játszottak általában a magyar színpadokon, így Kaposváron is. (Néhány cím: Ferenc József azt üzenté, Nagy dolog a háború, Varsótól az Adriáig - énekes vígjátékok) A kaposvári színházat 1915 februárjától vöröskeresztes kórház céljaira engedik át. A várost felkereső társulatok csak a Turul szálló nagytermében léphetnek fel. (Szabó Ferenc és Fodor Oszkár társulatai.) Csak 1918 január 24-én hangzik el először a közgyűlési indítvány, hogy a színházat használják eredeti rendeltetése szerint. 1919 nyarán, azaz a tanácsköztársaság idején, kerül napirendre a színház háborús rongálódásainak restaurálása, s a kaposvári állandó színészet megeremtése. A gyakorlat azonban más. Silány dali társulatok jutnak el Kaposvárra is.⁵⁹

1919 őszétől a háború előtti időszak rendszere elevenedik fel. Vidéken továbbra is a kerületi rendszer, mely azt jelentette, hogy az országban működő színtársulatok előre meghatározott városokban tartanak előadást, s a társulatok egymás kerületeibe nem mehetnek be. Ez a rendszer 1879 október 1-től lépett életbe a társulatok működésének gazdasági biztonságát, a színházi élet kiegyensúlyozottságát szolgálva. A nagyobb társulatok 2-4, a kisebbek 10-15 helyen játszottak. Természetesen voltak jobb és rosszabb kerületek. Az előnyösebb beosztások megszerzéséért minden évad végén „harcot vívtak” a színigazgatók a Színészegyesületben, mely a kerületeket összeállította és a színjátszási engedélyek (koncessziók) kiadását javasolta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak.

A vidéki színészetet a sokat utazó, kisebb létszámú társulatok jelentették. A trianoni Magyarországon viszonylag kevés volt az állandó állomáshelyként (három hónapnál tovább) használható színpad. A fővárosi színházakon kívül Debrecen, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár rendelkezett olyan színházzal, mely hosszabb-rövidebb ideig ott-hont nyújtott egy-egy színtársulatnak. Másutt sűrűbben kényszerültek a színigazgatók arra, hogy állomáshelyüket változtassák. Ily módon a kaposvári közsínház vonzó tényezőként jelentkezett a színjátszási engedélyek megszerzéséért folytatott küzdelemben.

A tanácsköztársaság bukása után, 1919 október 25-én nyit a színház. Ekkor Bethlen-Bruckner László társulata (33 színésszel 24 fős segéd személyzettel, 21 tagú zenekarral és 13 főt számláló műszaki személyzettel) töltötte a téli szezont (5 hónap) Kaposváron. A színházi beköszöntőben az alábbiakat olvashatjuk:

„A közönséghez!

Ismét nagy és magasztos kötelesség hárult a magyar színészetre!

Dicső elődeink szent hagyományaként hirdetni jöttünk a magyar dalt és a magyar szót!

Abban az építő munkában, amellyel a letűnt átkos rendszer garázdálkodását kell jóvá tenni, lelkes szeretettel óhajtja kivenni részét a színtársulat és teljes bizalommal számít a kaposvári közönség megértésére és együttműködésére!”

A hangzatos szavak ellenére a társulat műsorában nem találunk „politikus” darabokat. A társulatot összetétele is az operettek bemutatására tette alkalmassá. Kaposvár színtársulatáról a körletparancsnok 1921 február havi helyzetjelentéséből a következőket is megtudhatjuk: „... Az 1919-20 idényben egy zsidó igazgató volt itt, aki folytonos operettekkel a színházat állandóan megtöltötte, de a publikumot minden komoly darabtól teljesen elszoktatta. Az idei szezonnra a színházat a MOVE és az én közbenjárásomra Mariházy Miklós magyar igazgató kapta meg. Eleinte igen rosszul ment a színház, mert a zsidóság teljesen távoltartotta magát és erővel meg akarta buktatni a keresztény direktort. Mariházy a főúlyt a komoly, hazafias darabokra fektette és fokozott, céltudatos munkával elérte, hogy ma, amidőn a színlapon dráma van hirdetve, a közönség csak úgy tódul a színházba...”⁶⁰

A közönség érdeklődését nem áll módunkban kontrollálni, ám az bizonyos, hogy az Ember tragédiáját hatszor egymás után adták. Madách drámája azonban nem az átlagos színvonalat jelentette, mert a „komoly, hazafias” darabok között igen sok fércmunka akadt. Az élő szó nagy „nemzetnevelő erejének” tudatában a Vállás- és Közoktatásügyi Minisztérium a színtársulatok számára a komoly, drámai irodalom fokozottabb arányú bemutatását szorgalmazta. Ez alatt azonban nemcsak a klasszikusokat értették, hanem azokat a műveket is, amelyek alkalmasak voltak „Trianon” ébren tartására. Alkalmanként színre került ugyan egy-egy ilyen mű, de az üzleti érdek a szórakoztató művek bemutatásának biztosít elsőbbséget. Mariházy igazgatása alá ekkor a Baja-Kaposvár-Mohács-Eger kerület tartozott.

1925-33 között Gulyás Menyhért társulata játszik Kaposváron. Kaposvár ezen években a Baja - Kaposvár - Nagykanizsa - Pécs székhelyű 1. számú színtársulatához tartozik. (Ez egyébként ésszerűbbnek látszik a korábban, hiszen Eger elég távol van a déldunántúli háromszögtől. 1934-re teremtődik csak egy viszonylagos kerületi egyensúly - Kaposvárra mindenképp káros átszervezéssel - ekkor a város a Kaposvár - Sopron - Székesfehérvár - Cegléd - Szentés - Mohács központú 5. színtársulathoz tartozott. A 23 színtársulat mellett Alapi Nándor drámai staggione-ja, az Országos Kamaraszínház is járja az országot.)

Az újjáélesztett színügyi bizottság a lehetőségekhez képest igényes volt. Elnöke természetesen a város polgármestere, Kaposváry György. Tagjai között találjuk 1925-ben többek között Czanyó László közözem-igazgatót, dr. Hegyi Árpád bankügyszét, Hoss József apátplébánost, a kaposvári gimnáziumok igazgatóit is. Gulyás Menyhért társulatának támogatásával igyekeznek a színi évadokat zökkenőmentessé tenni. A válság idején 1930 február 28-án a színügyi bizottság 3000 pengős rendkívüli segílyt folyósít a színészet megsegítésére.

ELŐLEGES SZÍNHÁZI JELENTÉS.

Kaposvár városi Színház.

Igazgató: Bethlen-Bruckner László.

Megnyitó előadás 1919 október 25-én.

A közönséghez! Ismét nagy és magasztos kötelesség hárult a magyar nemzet színészetére!

Dicső elődeink szent hagyományaként hirdetni jöttünk a magyar dalt és a magyar szót!

Abban az építő munkában, amellyel a letűnt átkos rendszer garázdalkodását kell jóvá tenni, lelkes szeretettel óhajtja kivenni részét a színtársulat és teljes bizalommal számít a kaposvári közönség megértésére és együttműködésére!

A társulat névsora:

I. Művezetőség.

Bethlen-Bruckner László igazgató, tanács, opera rendező. Tóth Kálmán, főrendező. Székely Dezsa és Fekete László színpadrendező. Domokos Lajos tanács, Koltai László K. tanács, korrektor. Tóth Kálmán-Útkár, Szabolcsi Ignác főgyűjtő. Harasztosi Sándor segédgyűjtő. Langgölcz József seg. Karasz-Gábor könyvtáros. Fényes Herman jegyzésközlő.

II. Előadó személyzet.

Béla:
Kovács Ágost, opera énekes.
Juhász Ilgácz, operett- és operabíráta.
Vághy István, I. lépcső szobrász.
Balogh István, népszínmű- és operettművész.
Fényes József, K. színpad, jelenet.
Gyimesi János, jelenet, jelenet.
Dr. Pannay László, orvos, jelenet.
Benczúr Imre, jelenet, népszínmű.
Szerényi Béla, jelenet.
Sándor Béla, jelenet.
Hátha Hosszú, jelenet.
Gy. Harkany Bert, népszínmű, jelenet és színpad.
Fekete László, jelenet, jelenet.
B. Károlyi János, jelenet.
Mátyás János, jelenet, jelenet.
Szeleczki Mária, jelenet.
Béni Nád, jelenet, jelenet.

Férfiak:
Győrffy Béla, opera és operett.
Vámos József, opera és operett.
Győrffy Béla, opera, operett és népszínmű.
R. Tóth József, jelenet, jelenet.
Falgó Ferenc, opera, jelenet.
László Miklós, opera, jelenet.
Székely Dezsa, operett, jelenet.
Miklós Gyula, jelenet, jelenet.
Nagy Lajos, jelenet, jelenet.
Faludy László, jelenet, jelenet.
Zempléni Zoltán, jelenet, jelenet.
H. Károlyi Dezsa, jelenet, jelenet.
Fekete László, jelenet.
Tóth Kálmán, jelenet, jelenet.
Szabolcsi Ignác, jelenet, jelenet.

II. Kar- és színpadvezető.

Béla: Sza Mária
Férfiak: Pájer Zoltán
Kapod Berni Hóvácz Zoltán
Kovács Margit Kovács Kálmán
Kali Pál Fekete István
Gyimesi István Karasz Sándor
Ámos Béla Sajtó Árpád
Károlyi Margit Harasztosi Sándor
Radványi Erzsébet Várdy László
József János Kocsis Ferenc
Bartók Nád Kálmán Ferenc
D. Tóth Kálmán Dóczy Miklós
Herby Juhász Vig Ferenc

III. Zs. társulat vezetők:

Szabolcsi Ignác, jelenet, jelenet.
Vasvári Arthur, 1-4. lépcső.
Kálmán László, 1-4. lépcső.
Piller Ferenc, 1-4. lépcső.
Károlyi István, 2. lépcső.
Tóth József, 2. lépcső.
Falgó Ferenc, 2. lépcső.
Kovács István, jelenet.
Richter István, jelenet.
Tóth István, 1-4. lépcső.
Fekete István, 2-4. lépcső.
Tuchler Ferenc, jelenet (jelenet).
Schmidt Ferenc, 1-4. lépcső (jelenet).
Piller István, 2-4. lépcső (jelenet).
Károlyi László, 1-4. lépcső.
Károlyi István, 2-4. lépcső.
Károlyi István, 2-4. lépcső.
Károlyi István, 2-4. lépcső.
Károlyi István, 2-4. lépcső.
Károlyi István, 2-4. lépcső.
Károlyi István, 2-4. lépcső.

IV. Zs. társulat vezetők:

Jakabffy János, jelenet, jelenet.
Szekely István, jelenet.
Károlyi István, jelenet.
Károlyi István, jelenet.
Fekete István
Gyimesi István
Balogh István
Nagy István
Ostler Ferenc
Balogh István
T. Václav Ferenc
Károlyi István, jelenet, jelenet.
Kovács István, jelenet, jelenet.

Színrekerülnek: a fővárosi színházak összes újdonságai; eredeti bemutatók, valamint a klasszikus irodalom remekei, operák, operettek, drámák, vígjátékok és népszínművek.

Bérelni Tóth Kálmán titkárnál lehet.

Tisztelettel

Bethlen-Bruckner László
igazgató.

A világgazdasági válság idején a színházigazgatók bukása mindennapos dolog volt. Vidéken az 50, 80, 100 bemutató terhe nyomasztja színészeket. Egy darabot kétszer, háromszor, nagyobb városban nyolcszor, tízszer lehet játszani, többre nem jut érdeklődő. Ez a helyzet a színészeket túlzottan igénybe veszi, az előadások színvonalára negatívan hat, hiszen egy-egy bemutatóra két-három próbánál több idő nem marad. (Vö.: ma kb. 30 próba előzi meg a premiert és csak tíz-tizenkét darab kerül színre évente.)

A Színészegyesület gyűlésein gyakran szerepelnek a vidéki társulatok gondjai. Ezek ellensúlyozására az egyesület javaslata alapján a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium rendeleti úton próbál meg védelmet biztosítani. 1930-31-es színi évadra szóló színházigazgatói engedélyek kapcsán a VKM a vidéki társulatok művészeinek a számát minimum 18 főben (a staggione társulatnál 14 fő) állapítja meg. Ismételten felhívja figyelmüket a „művészi, nemzeti keresztény kultúrhivatás” betartására.

Országosan kis összeg jutott a vidéki színészet támogatására, ebből az összegből a legnagyobb részt a Színészek Országos Nyugdíjintézete kapta.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által szorgalmazott „komoly” színműirodalommal szemben (értsd: klasszikusok és hazafias darabok) ahogy ez másutt is volt többnyire operettek kerülnek színre. Hiábavaló minden erőfeszítés. A gazdasági válság idején az állami rendeletek útján történő beavatkozás már olyan mértékig ment, hogy a műkedvelő társulatok versenyével (!) szemben meg kellett védeni a professzionális szintársulatokat. (109000/1932 VII. sz. BM. rendelet arról szól, hogy műkedvelők Budapesten frissen bemutatott művet nem adhattak elő, játszási engedélyük kiadását korlátozták a fő színi szezonban.) A 34533/1932 VKM rendelet célja, hogy az iskolák erkölcsi kötelességüknek tekintsék a színészet pártolását.

Bár a válság alatt a mozik is segítségre szorultak, a színészet mégis úgy érezi, hogy a rádió és a mozi elhódítja a közönséget. A színház pedig a mozi 70 filléres helyáráival nem versenyezhet. Kaposváron például a jegyárak az 1930-as években az alábbiak:⁶²

Földszinti páholy:	53 pengő
Emeleti páholy :	43 pengő
Földszint I. zsöllye:	14 pengő
II. zsöllye:	11 pengő
I. támlásszék:	10 pengő
II. támlásszék:	8 pengő
Körszék:	5 pengő

A magas jegyárak eleve lehetetlenné teszik a kisegisztenciák rendszeres színházba járását. Elsősorban a középosztály vagyonosabb tagjaira számíthatnak.

A nagyobb vidéki színerületek (Szeged, Debrecen, Pécs, Miskolc fő állomással) 800 pengős állami

segélyt kapnak évente, ehhez jön a napi csekély bevétel, amiből színházat fenntartani lehetetlen. Így a városok hozzájárulása teszi csak lehetségessé a taiponmaradást.⁶²

Kaposvár színügyi bizottsága az ingyen fűtés és világítás mellett a színházi büfé bérbeadásával a harmincas években átlag havi kétezer pengős támogatást biztosít. Ám a színházat alig látogatják. Innen adódott a színházigazgatóknak az a törekvése, hogy a közönség szórakozási igényeinek megfelelő, vonzó darabokkal töltsék meg a repertoárt.

Egy színházbarát kaposvári hivatalnok 1933 október 19-én az Uj-Somogy hasábjain színházpártoló egyesület felállítására tesz javaslatot. Véleménye szerint a biztos havi fixből élő tisztviselő társadalom a nehéz gazdasági körülmények ellenére is tud áldozni a szórakozásra, ha akar. Az üres nézőtér megtöltésére megoldást jelentene az is, ha a városban székelő hivatalok és intézmények (a vármegye, posta, törvényszék, pénzügyigazgatóság, erdőigazgatóság, az állami építészeti hivatal, a városháza, pénztintézetek, biztosítók stb.), illetve a különféle kaszinók és körök átlagosan húsz állandó helyet bérelnének. A felvetettek azonban senki nem reagált.

1933-tól 1941-ig Tolnay Andor szintársulata szerepel Kaposváron. Tolnay színházigazgatói engedélyét 1933-ban nyerte, amikor a vidéki színészetet súlyos anyagi problémák sújtották. 34 fős társulatával a Cegléd - Kaposvár - Sopron - Székesfehérvár - Szentés városokból álló kerületet szerezte meg. Tolnay személyében vállalkozó szellemű színházigazgatóval találkozhatott Kaposvár színügyi bizottsága. A sajtóból kitűnik, hogy milyen sokat ad a reklámról. Arra törekszik, hogy a helyi napilapok (Uj-Somogy, Somogyi Ujság) még akkor is írjanak társulatáról, ha éppen nem tartózkodnak Kaposváron. Kedvezményes színházlátogató akciókat szervez (bérletszelvények), igyekszik a fővárosi darabokat még elévülés előtt vidékre hozni.

Tolnay igazgatósága előtt gazdag színészi múltat tudhatott maga mögött. Vidéken - Karcagon, Székesfehérváron, majd Kolozsváron kezdte pályáját. 1924-26 között a Fővárosi Operettszínház tagja volt, 1927-28-ban a szegedi Városi Színházban működött. 1928-ban a Király Színház szerződtette, majd a Fővárosi Operettszínház vezető színésze lett. 1933-1941-ig mint vidéki színházigazgató Kaposváron is játszik. 1941-től haláláig (1943) pedig frontszínházat vezetett.

A társulat vezető színésznői közt ott találjuk Hont Erzsit, Mészáros Ágit, a közönség egyik kedvencét. A férfiak közül pedig két táncos komikust éltet a közönség: Sugár Misit és Vadnay Andort. A főrendező pedig Hont Ferenc. Az a Hont Ferenc, akinek munkássága a későbbiek során országos jelentőségre tesz szert: a rendező, igazgató, esztéta stb. A lexikonokból tudjuk, hogy a rendezést Szegeden, szülővárosában kezdte, majd Párizsban Gemier mellett sajátította el a szakma alapvető fortélyait. Az ő nevéhez fűződik a Szegedi Szabadtéri Játékok megalapítása, Az ember tragédiája első szabadtéri rendezése. Sok egyéb tevékenysége

mellett az 1950-es években ő szerkesztette a Nagy Magyar Színészek és a Magyar Színháztörténet c. alapmunkákat.

1934 januárjában elmarasztaló cikk jelenik meg a társulatról az Uj-Somogyban. A vád az, hogy túl sok könnyűműfajú darabot játszanak, azaz a közönség a pénzéért nem kap semmit. (Ugyanez az újság egy kicsit később az Alapi társulattal kapcsolatban pedig épp a „nehézkes” drámák ellen emelt kifogást.) Próbálkoztak Tolnayék irredenta darabok bemutatásával is (Pl.: Üzen a Hargita), mely a sajtó szerint ugyancsak nem kellett különösebb érdeklődést a városban. A lapok végzetül megállapodtak abban, hogy a közönség meg van elégedve a társulattal, mert „soha sem a színre vitt darab tartalmát kutatja, hanem színész kedvenceinek játékát nézi.” Az érdeklődés fokozása céljából a társulat a hangsúlyt a látványosságra helyezte.

Az elszánt erőfeszítések egyik csúcspontját jelentette az, ami 1934 pünkösdjén történt. Ekkor Kaposváron Tolnay Andor féle társulat szabadtéri előadást mutatott be. A Turul pályán (azon a helyen, ahol ma a megyei rendőr-főkapitányság épülete áll) adták elő Offenbach Szép Helénáját. Hont Ferenc rendező mindent megtett a siker érdekében: újszerű, modern megoldásokra törekedett (Paris például kerékpáron rabolja el Helénát). Eredeti ötleteiktől biztos bevételt reméltek. Ennek ellenére ez az előadás is ráfizetéses volt. (A két bemutató Tolnay sajtónyilatkozata szerint 2000 pengőbe került, s mindössze 1300 pengő bevételt eredményezett.⁶³) „...a tavaszi szezonok nem sikerülnek Kaposváron, mert a közönség inkább a parkokba jár, mint színházba, s a nyaralási költségeiket spórolják össze az emberek.”⁶⁴ nyilatkozta a polgármester. A bűnbakkeresésbe még a rádió „áldatlan” hatását is belekeverték...

Tolnay, hogy az új évadot sikeressé tegye, átszervezte társulatát. Újra játszották sikeres darabjaikat, a Málnás Miskát („amely többet ér minden francia darab finomkodásánál” - mondták), a Marica grófnőt, a Bál a Savoyban-t. A meghívott vendégművészek száma is nőtt. Fellépett Jávor Pál, Rózsahegyi Kálmán, (akik már a film segítségével országsszerte nagy népszerűségre tettek szert.) szerepelt Gyenge Anna, a New York-i Metropolitan énekesnője, Érdy Pál és Szűcs László a M. Kir. Operaház tagjai is.

A műsor zömét ismét az operett alkotja. A társulat és a színügyi bizottság is tudta, hogy lehetetlen egy társulatot fenntartani, ha csak olyan darabokat adnak elő, amelynél pusztán a művelt nagyközönségre lehet számítani. Erről tanúskodik dr. Kovács Soma polgármester-helyettes cikke is, amely még 1930 július 1-jén jelent meg a Színészek Lapjában „Alkalmasak-e az operettek a nemzeti érzés felkeltésére és ébrentartására?” címmel. Véleménye szerint az operett is fokozhatja a nemzeti érzést, sőt, nagyobb hatást válthat ki, mint a direkt politikáló irredenta darabok.

Tolnayék operett-műsorán szerepeltek a klasszikusnak számító Offenbach, Lehár, Kálmán Imre művei, de a fiatal szerzők is (Ábrahám Pál, Fényes Szabolcs,

VÁROSI SZÍNHÁZ

Fuzár: 773. Igazgató: Tolnay Andor. Iradási telefonszám: 78.

Utolsó 2 hét!

Pénteken este 8 óráig minden előadás! Szombaton este 8 óráig minden előadás! Vasárnap este 8 óráig minden előadás!

19

20

A Turul-pályán szabadtéri előadás

SZÉP HELENA

SZEDŐ MIKLÓS

20

HELYET AZ IFJUSÁGNAK

21

BÁL A SAVOYBAN

21

DR. JAZZ

22

CSIPETKE

23

EGY CSÓK ÉS MÁSEMMI

24

Bánk-Bán

Jegyek a díjazott műsorokhoz is kaphatók. (76-éves 12. sz.)
A műsorok díjazott műsorokhoz is kaphatók.

A Budapesti Nemzeti Színház igazgatósága által kiadott. (1934. évi 121. szám)
A kiadások és a költségekért a Magyar Nemzeti Színház felelős.

Zerkovits Béla, Eisemann Mihály) teret kaptak. Az új történetekhez már nincs szükség grófokra, bárókra. Talpraesett, modern, szegény nő a főszereplő, akinek sorsa (jó férjhezmenés) káprázatosan szerencsésen alakul. (Pl.: Török Rezső - Fényes Szabolcs: Csipetke, Andai Ernő - Eisemann Mihály: Vadvirág, Szilágyi László - Eisemann Mihály: Én és a kisöcsém stb.) Az új operettek népszerű zenéje a húszas évek legnépszerűbb táncaira épül, ez pedig nem más mint a foxtrott, a tangó, a dzsessz. Politikát (netán társadalomkritikát) ezekben a darabokban nem találunk, vagy ha mégis, az mindössze annyi, hogy egy-egy dalbetéttel a kisember földhözragadt szemszögéből nyilatkoznak a világ nagy dolgairól, mintegy elbagatellizálva azt. A szerzők célja nem más, mint a tömeges szórakoztatás.

A drámák bemutatására vállalkozó Alapi társulat sajtóvisszhangja csekély. A staggione⁶⁵ rendszerben játszó társulat több alkalommal töltött a 20-as és a 30-as években néhány hetet Kaposváron. Az Országos Kamaraszínház drámai staggione társulata az állam tekintélyes támogatását élvezte, az ország városaiban, falvaiban magas színvonalú előadásban elsősorban nívós klasszikusokat adott elő. Tíz év után, 1933-ban a társulat feloszlott, ám egy év múltán Alapi újra játszási engedélyt kapott. Az 1930-as évek közepén műsorukon szerepelt Gorkij, Ibsen, Kisfaludy Károly, Pirandello, Shakespeare, de helyet kapnak Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Hunyadi Sándor érzelmős történetei is. Ezekben az években kereste fel a várost Salamon Béla is társulatával (köztük Békeffi, Bilicsi, Poprád). Az 1935-ös felléptük alkalmával már az 500 pengőt sem haladta meg a bevételük, pedig az előző évi 800 pengőt is keveselltek már.

Az 1938-as év mélypont volt: a „társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról...” szóló 1938-as XV. tc. 6090/1938 rendelet ugyanis teret engedett a faji megbízhatóság szerinti értékelésre az emberi-művészi szempontok helyett. Hamarosan megszűnik a vidék kerületi rendszere is, 16 prózai és operett staggione működik az országban, de 1943-ban (elsősorban gazdaságossági szempontból) újra körzetesítenek. A magyar színészet válságának mindenütt érezhető volt a hatása.

Kaposvár 1955-től állandó társulatnak ad otthont. A társulat állandó személyi, gazdasági gondokkal küzd. Az 1970-es évek végi s a 80-as évek eleji sikereknek napjainkban nyoma sincs.

Tömegkommunikációs eszközök

A tömegkommunikáció alapvető eszközei korszakra már: a sajtó, a rádió és a film (mozi).

A rádió központi adása egyelőre igen kevés somogyi rádiótulajdonos lakásába juttatja el információit. Kaposváron 1937-ben kétezeröttszáz rádióengedélyesről van tudomásunk.⁶⁶ A film sem fejthetett ki széles körű hatást, mivel országosan csak a városokban és a nagyobb lélekszámú községekben telepítettek mozi. (1935-ben 452 mozi működött Magyarországon, ebből

123 (27%) Budapesten játszott.) A sok kis községgel rendelkező Somogyban a mozival való ellátottság rendkívül hiányos volt. 1934-es adatok szerint a megyében mindössze 35 mozi működését engedélyezték. Babócsa, Buzsák, Balatonlelle, Csököly, Szigetvár, Fonyód, Nagyabajom, Csurgó, Mezöcsokonya, Erdöcsokonya, Balatonföldvár, Marcali, Balatonszárszó, Somogyszil, Zákány, Gige, Darány, Igal, Homokszentgyörgy, valamint Kálmánca, Mesztegnyő. Nagyatád, Kadarkút, Ádánd, Balatonalmádi, Balatonboglár, Gyékényes, Tab, Lengyeltóti, Mernye, Balatonújhely és Barcs községekben a mozik engedélyét 1938 végéig meghosszabbították. Kaposváron ez idő tájt két mozgóképszínház játszott: az Apolló és az 1928-ban elkészült új Városi Mozgóképszínház. A mozi, bár mindenki számára szórakozási lehetőséget jelentett, Kaposváron mégis veszteséggel üzemelt.⁶⁷ A mozi hozadéka ugyanis a publikum fizetőképességétől, érdeklődésétől függött. A városnak a további moziengedélyek tárgyában a belügyminisztériumhoz írott kérvényéből kiderül, hogy „a 30 ezer lakos többsége kigazda és munkás, akik egyáltalán nem mozilátogatók, úgyhogy a mozi közönsége a kifizetésű tisztviselő-társadalomból és kereskedőkből kerül ki, akik azonban a rossz gazdasági viszonyok között mérsékelten látogatják a mozi, így hétköznap csak egy mozi, vasárnap két mozi játszik. Tehát még ez a két mozi is sok.”⁶⁸

A sajtó

Míg a film és a rádió majd csak a „modern kor vívmányaként” hat országszerte így Somogyban is, addig megyénk sajtótörténete már 1866-tól datálódik. Roboz István lapja, a Somogy 1866-tól 1915-ig kezdetben heti, majd napi rendszerességgel ötszáz példányban jutott el az olvasókhöz. A XX. század első évtizedére már felnőtt a megyében egy érdeklődő napilapot óhajtó közönség. Az ő igényeiket elégíti ki az 1904-től megjelenő Somogyi Hírlap, majd az 1905-től induló Somogy-vármegye.

A századfordulón már több, modern gépekkel felszerelt nyomda is dolgozott Kaposváron.

Mi jellemezte a lapkiadási tevékenységet a Horthy-kori Somogyban? Viszonylag sok és kis példányszámú lap, melyek (jó esetben) egy-egy részvénytársaság kezében voltak.

A helyi információigény és a sajtó szerepét felismerő politikai megfontolások eredményeképpen 1919 őszétől a megyében két állandó politikai napilap - az Uj-Somogy és a Somogyi Ujság - jelent meg. Ami az ideológiai, politikai életet illeti, természetesen Somogy sem különbözött az országostól.

Az Uj-Somogy (1919 augusztus 23.-1944 november 29.) című napilapot azzal a céllal szervezték a „Szegedről visszatérő főfunkcionáriusok”, hogy a „borzalmas időközön átvergődött somogyi közönség az új idők eszméinek megfelelő sajtóorgánumból nyerjen tájékoztatást, útmutatást, szellemi táplálékot és szórakozást.”⁶⁹ A lap szindikátusi alapon indult. Bocskári

dr. Svastics Nándor Somogy megye kormánybiztos főispánja, saárdi Somssich Miklós földbirtokos, dr. Tevely Béla kaposvári ügyvéd és takarékpénztári vezérigazgató, Mayer Bertalan ipartestületi elnök és Rózsa János festőgyáros, valamint Pfeiffer János a Mezőgazdasági és Ipari Részvénytársaság nyirespusztai főintézője hamarosan részvénytársasági alapra helyezte az új sajtóorgánum érdekességét. A megye birtokosaiból, továbbá Kaposvár iparosaiból és kereskedőiből válogattak részvényeseket. Az egykori Somogy-vármegye Lapkiadó részvényeinek többségét megvásárolva saját nyomdát is szereztek lapjuknak.⁷⁰ Főszerkesztőnek dr. Neubauer Ferenc ismert kisgazda politikusot kérték fel, a felelős szerkesztő pedig katonai körök ajánlására dr. Thury Zsigmond, a kaposvári parancsnokság akkori segéd tisztje lett. Dr. Neubauer Ferenc főszerkesztő neve az első két és fél hónap után lekerült a lapról, míg dr. Thury Zsigmond mint felelős szerkesztő megszákítás nélkül vezette azt. A lap a mindenkor parlamenti többség politikáját támogatta, azaz mindvégig kormánypárti maradt.

Ugyanígy a Somogyi Ujság (1919 október 30.-1944. október 20.), mely kicsivel később jött létre. Dr. Néveri János főgimnáziumi tanár, Biczi Gyula róm. kat. káplán, dr. Gauser Rezső segéd-tanfelügyelő és dr. Goll Aladár a keresztényszocialista párt kiküldött titkárával szintén a Somogyvármegye című lap és nyomdavállalat megszerzésére törekedett. Terveik megghiúsulása után elhatározták, hogy helybeli keresztény érdekeltséget hoznak létre. A tervezett részvénytársaság - a Somogy megyei Keresztény Irodalmi és Nyomdai Rt. megalakítása után - megszerezte a Gerő Zsigmond féle nyomdát és papírkereskedést. A lap fejlécén ez állt: Keresztény politikai napilap. A részvénytársaság igazgatóságának elnöke hosszú időn keresztül (az 1920-as évek elejétől az 1930-as évek második feléig) dr. Hoss József apátpiébéanos volt. Az igazgatósági tagok között szerepelt Bánó Iván földbirtokos, Gönczi Ferenc nyugalmazott megyei tanfelügyelő, Neumayer Andor városi tisztviselő. A lap a keresztény irányultság mellett magáról azt hangsúlyozta, hogy a középosztály és a kisemberek lapja. Első főszerkesztője Goll Aladár volt. A leghosszabb ideig (1929. július 1-jétől 1944. október 20-ig) Szöllősy Ferenc jegyezte a lapot.

A lapok példányszámáról, annak évenkénti változásáról nincsenek megbízható adataink. Néhány utalás föllelhető ugyan a sajtóban, de ezek az összeállítások a terjesztési érdekek, a versenyhelyzet hatása alatt születtek, ezért valószínűleg nem hitelesek. Mautner József egykori nyomdász szerint a két vezető lap erős ingadozással 1200-2000 példány közt jelent meg naponta. Szöllősi Sándor nyomdász szerint a Somogyi Ujságot a háború előtt körülbelül napi 800 példányban, a háborús időkben napi 2000 példányban nyomták. Az adatokat összegezve nagyjából arra a következtetésre jutunk, hogy ezek a somogyi újságok a megye lakosságának mintegy 3-4 %-ához jutottak el. Az előfizetők és a vásárlók többsége kaposvári volt, de a nagyobb községekben - elsősorban a járási székhelyeken - is vásá-

rolták. Az olvasók körét vidéken jobbra a helyi értelmiségiek alkották. Kis falvakban elsősorban néhány vezető gazdára és kisiparosra számíthattak.

A két folyamatosan megjelenő napilap mellett 1921. március 1-jétől a kisgazdák Délmagyarország című politikai napilapja is jelentkezett, melyet jórészt falun terjesztettek. A lap megyei olvasói főleg a vezető gazdák és kisiparosok voltak. A lap kaposvári szerkesztősége 1924. június 22-én, a Magyar Falu c. lappal történő fuzionálás után megszűnt.

A korszakban megjelenő hatvan sajtótermék a megyeszékhelyre koncentrálódott (75 %). Hosszabb-rövidebb ideig több vidéki községben is adtak ki hetilapot. A leghosszabb ideig Barcsón (a Drávavölgye, majd Barcsi Lapok), Csurgón (a Csurgó, illetve később az egyetlen szám erejéig megjelenő Csurgó és Vidéke), valamint Szigetváron (a részben egymást követő, részben párhuzamosan megjelenő Uj-Délsomogy, Szigetvár, Szigetvári Hírlap) bírták a versenyt az anyagi feltételeket egyre kevésbé biztosító érdektelenséggel. Újságokat indítottak Tabon, Fonyód-Bélatelepen és Zákányban is. Ezeket a lapocskákat néhány kaposvári társukkal egyetemben (pl.: A Sport, Eleven Újság, Lantos Családi Híradó, Pannónia, Felső Somogy stb.) nem a valóságos szükséglet hozta létre, hanem egy-két, magában íráskészséget érző tanár, ügyvéd magánpróbálkozásának tekinthetjük. A lapok 33 %-a hetilapként indult arra törekedve, hogy napilappá váljon. Valójában több esetben a heti rendszeres megjelenés is irreálisnak bizonyult. Többségük rendszertelenül megjelenve, akadozva jutott el a következő számig. (Pl.: Heti Napló, Riport Ujság, Rivalda, Somogyi Gazda stb.) Átszerzés címén a néhány hónapig, illetve évig tartó szünetelés sem volt ritka eset, s a lassú agónia után a lap meg is szűnt. (Pl.: Délnyugati Sport, Rivalda stb.) A két világháború közötti somogyi lapok 20 %-a nem élt egy évet, öt évnél tovább csak 25 %-uk bírta. A somogyi hírlapok és folyóiratok 33 %-a vegyes (politikai, társadalmi, közgazdasági) tematikával, 12 %-a irodalmi-művészeti profillal jött létre. (Ezek is egy-két számig jutottak el.) Rajtuk kívül a jelentősebb vallási felekezetek (római katolikus, református, evangélikus), egyesületek, társulatok jelentettek meg tudósításokat, értesítőket. A csurgói református és a kaposvári fiúgimnázium, valamint a szigetvári kiscserkészek rövid ideig ifjúsági lappal jelentkeztek.

Az ún. színes riport- és magazin jelleggel induló kulturális hetilapok élettartama igen rövid volt. Sokszor maguk a szerkesztők okozták a lap vesztét, mivel a szenzációhajhászás miatt számukra tiltott területekre kalandoztak, amit a konkurencia nem hagyott szó nélkül. A lap lejárátódott, hitelét vesztette és elvérzett a sajtópereken. Így történt ez pl. a kaposvári Riport Újsággal. A felelős szerkesztő, Gellért Vilmos a Somogyi Ujság (az Uj-Somogyval konkuráló napilap) munkatársa is volt. A Riport Ujságot korabeli divatos szóval csak „revolver-újság”-ként emlegették, az újságíróiról az a hír járta, hogy annak érdekében, hogy a kiszimatolt híreik ne jelenjenek meg, nem ártallottak pénzt is elfogad-

ni az ügyben érintettektől⁷¹. Nem csoda hát, hogy a Riport Ujság 1938-ban - két év rendszertelen megjelenés után - elvérzett a sajtópereken. Gellért Vilmost, Gruber János hentes jótolú zsrnalista fiát már 1937-ben kilenc esetben sajtókihágás vétsége miatt száz pengő pénzbüntetésre ítélték, hivatkozással arra, hogy „1937 április 17. óta több tilos területre kalandozott, különböző közleményei politikai tartalommal láttak napvilágot.”⁷² Egy szépirodalmi jellegű lapnak - mivel lapengedélye csak művészeti és irodalmi vonatkozású - nem lehetett büntetlenül „politizálnia”. Gellért (Gruber) Vilmos egyébként költő is volt. Versei főleg Reviczky-hatást tükröznek.

A helyi lapoknak a fővárosi sajtóval kellett konkurálni s az olvasókért versengeni. A konzervatív Somogyi Ujság 1921 januárjában amiatt kesergett, hogy Az Est és a Pesti Hírlap című zsidó újságokat keresztények is olvassák, ugyanakkor sok zsidó vásárolta a keresztény Budapesti Hírlapot. A cikkíró egyenesen veszélyesnek minősítette Az Estet és a Pesti Hírlapot, melyek jobban terjednek, mint a keresztény újságok.⁷³ Az 1922 szilveszteri számában is hasonló jelenségek miatt panaszkodott a szerkesztőség: „Szomorú, hogy a liberális lapok közül azok fogytak, melyek a legtávolabb állnak a kor világnézetétől és a nemzetköziségben látják az ország boldogulását.” Ezek: Az Újság, a Népszava, Az Est, a Magyarország és a Világosság. A lapok versenyében (a Somogyi Ujság 1935 július 12. számában megjelent cikk szerint 1935-ben Magyarországon 68 napilap jelent meg, ebből 17 a Dunántúlon) a helyi lapok igyekeztek mindent elkövetni, hogy megfeleljenek a helyi olvasók - elsősorban a középosztálybeliek - igényeinek. Az érdeklődés felkeltését helyi hírekkel, tudósításokkal, riportokkal, színes összeállításokkal érték el. Két szikla közt evezve egyfelől a lapgazdák, másfelől az olvasók igényeinek egyaránt meg kellett felelniük. A politikai lapok igazi jelentőségre azonban választások idején tettek szert.

Hogy milyen volt a két világháború közti somogyi sajtó tartalma és hangvétele? Erre a kérdésre leginkább a két állandó politikai napilap - az Uj-Somogy és a Somogyi Ujság lapstruktúrájának ismertetésével és tartalmi változásának érzékeltetésével válaszolhatok. A politikában is - a központi MTI „ellátós” anyag mellett - a helyi vonatkozású hírek alkotják a tudósítások zömét. A kezdeti faji és keresztény alapon meghirdetett nemzeti egység hangoztatását - melyet irgalmas jámbor cselekedetek propagálásával, a felebaráti szeretet és a megbékélés jegyében megvalósíthatónak vélték - később elvi, elméleti írások váltják fel. Mindenek előtt a vezércikkek szolgálnak a vélemények kifejtésére. Az ilyen jellegű cikkeket elsősorban a főszerkesztők jegyezték, de igen gyakran külső munkatárs, levelező - foglalkozására nézve tanító, lelkész, ügyvéd, illetve képviselő - is lehetőséget kapott nézeteinek propagálására. A feltétel természetesen: keresztény és nemzeti alap. Ezzel együtt jár a baloldali gondolkodás gyűlölete is. A közgondolkodást az alábbi propaganda hatotta át: „Magyarországon csak keresztény politika

lehetséges.”⁷⁴ „A keresztény felfogásnak kell érvényesülnie az államkormányzatban, a gazdasági berendezkedésben, a társadalmi és a családi életben.”⁷⁵ Az új közszellemet a nevelés, az iskola, a sajtó, az irodalom, a szószék és a közművelődés egyéb intézményeinek segítségével lehet megteremteni.”⁷⁶ A közgondolkodást teljes körűen átható propagandával kapcsolatban figyelmet keltő a Somogyi Ujság egyik 1927-ben megjelent cikke. A szerző az irodalom ideológiai, politikai szerepéről, elkötelezettségéről beszélt, világosan értékelte adva azoknak, akik az ideológiamentesség illúziójában élnek: „Nekünk, magyaroknak nem szabad az irodalmat semlegesnek bélyegeznünk. Képmutatás nélkül arra kell helyezkednünk, hogy megköveteljük íróinktól a pacifizmus, a defetizmus, a nemzetköziség politikizálásával szemben a nemzeti politikizálást.”⁷⁷

A húszas évektől tág teret kap a lapokban a középosztály problematikája. Írnak a kisiparos, a tanító, a jegyző, az alacsonyabb beosztású köztisztviselők romló életkörülményeiről. Kifejtik, hogy a középosztály egyes „rétegei” közt nincs harmonikus viszony. „A vagyton, a rang, a születés feldönt minden demokratikus elvet. Nagyfokú a címkórság, az egyes rétegek között elképesztő gőg alakult ki.”⁷⁸ Mivel az említett napilapoknak nem az volt a céljuk, hogy elégedetlenséget szítsanak, nem foglalkoztak mélységében társadalmi problémákkal. Az indirekt lehetőségeket is kihasználva a hivatalos politikához, ideológiához csatlakoztak. A korabeli irredenta szlogenek kimeríthetetlen tárházát egy-egy személyes hangvételű, morailizáló, erkölcsi jellegű eszmefuttatás követte (pl. az egykérő, a szegénységről, az aratásról stb.). Majd a „pezsgő” közélet helyi eseményeinek taglalása következett. Ebbe a névmagyarosítások hírei, a propagandacikkek éppúgy belefértek, mint a bűnügyi krónikák, a népművelő előadások tudósításai, avagy akár a kaposvári „világvárosi strandéletéről” szóló színes írás arról, miféle elegáns fürdőresszekben pompázik a helyi „választékos”, katonatisztekbeli és az úri társadalom színejavából álló társaság. A napilapok állandó irodalmi rovata a helyi irodalomkedvelőktől silány alkalmi költeményeket, novellákat és folytatásos regényeket közölt. A képes hétvégi melléklet az 1930-as évek közepén a lapok közéleti pletykarovata volt.

A harmincas években mind többször szerepel a fasiszmus a lapokban. Míg az olaszországi válfaját példaként emlegették, hitleri változatát kezdetben fenntartásokkal fogadták. Mint ahogy ifj. Hivatal Nándornak a párizsi világiállításról szóló tudósításából is kiderül, némiképp a bolsevik Szovjetunióhoz hasonlították. Az újságíró leírja, hogy a legtöbbször emlegetett „pavillon” a német és az orosz. A német tornyán aránysas díszelleg. Belül nagy falfestményeken Hitler látható munkások vagy menetelő barnaingesek élén. A teremben gipsz makettek a nemzeti szocializmus nagy alkotásai (autóutak), precíziós műszerek, az I.G. Farben-industrie néhány új műanyag, köztük a mesterséges gumi látható. A többi propagandaanyag. „Teljesen hasonló az orosz pavillon is” - írja a szerző burkoltan pár-

huzamot vonva. „... humorosan hatnak azok a hatalmas festmények, amelyeken Stalin és vezérkara látható számtalan változatban, de amely vezérkáról - mint ezt a világsajtó tudósításai nyomán tudjuk -, napról napra kevesebben vannak életben. A kiállítás anyagát felnagyított fényképek és ellenőrizhetetlen propaganda-statisztikák alkotják.”⁷⁹ - folytatta.

A Somogyi Újság 1931-es október elsejei számában még ezt olvashatjuk: „Nem vagyunk Hitler hívei. De egyedül ő képviseli a békeszerződésbe bele nem nyugvó szellemet.” A nemzeti szocializmus fogadtatásának kezdeti bizonytalanságát a szélsőjobboldali, fajvédő nézetek meghirdetésével (Imrédy híres kaposvári beszéde,⁸⁰ a bajtársi törzsek propagandája, a kaposvári Nemzeti Munkaközpont megalakítása,) egy határozott állásfoglalás váltotta fel. A felerősödő szélsőjobboldali propaganda újra a széthúzás „turáni átkát” megszüntetve az „egységes nemzet” jelszavát harsogja. A revízió örömtias mómora mellett a zsidóellenes és a háborús propaganda hangja uralkodik el.

Egyesületek

Sajátos színfolt a somogyi kultúrában is a megannyi egyesület, társaskör és kaszinó működése. Már a dualizmus első évtizedében a Somogyban alakult egyesületek több mint fele művelődési céllal született meg, jelezve az elmaradott kulturális helyzet megváltoztatásának igényét.

A Horthy-korban működő somogyi egyletek zömének előzménye a XIX. szd. végére és a XX. szd. első évtizedére nyúlik vissza. A politikai konszolidáció utáni újjáalakulásuk alapszabály-módosításokkal ment végbe. Az 1920-as évek végén és 1930-ban újabb lendületet vett az egyesületalakítási láz. 1935-ben Somogyban már 449 egyesület működött, az alábbi profillal:⁸¹

Hazafias:	9 (2 %)	Sport :	20 (4,5 %)
Vallásos:	7 (1,5 %)	Jótekonysági:	25 (5,6 %)
Bajtársi:	6 (1,3 %)	Önsegélyező:	48 (10,7 %)
Kultúr:	34 (7,6 %)	Társaskör jellegű:	187 (41,6 %)
Művészeti:	15 (3,3 %)	Érdek- képviselési:	63 (14 %)
Tudományos:	1 (0,2 %)	Egyéb:	34 (7,6 %)

Somogyot az egyesületek számában csak Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Bihar, s a Dunántúlon Vas, Tolna és Zala megye előzte meg.

Az egyesületek a megyeszékhelyre tömörültek. Vidéken, a legapróbb falvakban csak tűzoltó- és leventeegyesületek működtek s jellemző a lövészegyletek gyakorisága. A járási székhelyeken és a polgárosodottabb községekben gazdasági, szakmai érdekvédelmi (gazdakörök, iparos és kereskedelmi egyesületek), felekezeti, jótekonysági egyletek mellett olvasóköri, dalosköri is szerveződtek. A helyi intelligencia tagjai úri

kaszinókba, tisztviselői társaskörökbe jártak. Az 1930-as évek második felére a különféle „alakulatok”⁸² úgy elszaporodtak, hogy a korabeli sajtó szerint a pontos számukat sem lehet tudni. Az Uj-Somogy 1937 augusztus 8-ai számában a Milyen egyesületekben tömörült Kaposvár lakossága? című cikkben arról tudósítanak, hogy Kaposváron a különféle egyesületek, alakulatok, szervezetek és „tömörülések” száma 80 körül van. Közülük 7 társaskör, illetve kaszinó jelleggel, 8 jótekonysági, 6 kulturális, 3 zenei és dalos, 10 sporttal kapcsolatos. Arról is olvashatunk, hogy a legtöbb egyenemű alakulatot a munkások szakmai tömörülései (nyomdász, szabó, famunkás, fodrászsegédek stb.) valamint az egyes foglalkozási szakágak alakulatai, illetve az érdekeltségi szerveződések (kereskedők, vendéglősök, jegyzők, mérnökök, gazdatisztek stb.) alkotják. A cikkíró a sok hasonló célú egyesület összevonását javasolja a túlbujánzó és áttekinthetetlen sokféleség helyett. Már ebben a mozzanatban benne rejlik a türelmetlenség, a gyanakvás a „másság”, az elkülönültség, a sokszínűség iránt... Sajnos, iratanyag hiányában az egyesületek zömének tevékenysége már nem rekonstruálható.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy valamennyi egyesület - bár különböző színvonalon és mélységben - kulturális jelleggel is tevékenykedett. Magasabb igényességet azonban csak a megyeszékhelyen működő Zenekedvelők Egyesülete (Kaposvár zenei életének szervezője), a Somogymegyei Múzeum Egyesület (megyei gyűjtőkörrel) és a Berzsenyi Irodalmi és Művészeti Társaság mutatott fel. Ez utóbbi hatóköre korszakunkban túlnő a megye határain. A helyi művészeti és a tudományos élet szervezésére, azaz a magas kultúra ápolására létesült szervezetek köré csoportosultak a megyében élő zenei, képzőművészeti és szépirodalmi tevékenységet folytató értelmiségiek. A megye és a város szellemi élete az egyesületi élet rekonstruálásával is vizsgálható.

Zenei élet

A komolyzene művelése - bárhol is történjék a megyében - egyesületekhez, dalárdákhoz, valamint az egyesületi kezdeményezésre 1930-ban létesített kaposvári zeneiskolához kapcsolódik időszakunkban. A megyében Kaposváron kívül az 1937-es vármegyei ismertető adatai szerint hat daloskör létezéséről tudunk.

Mindenek előtt a megyeszékhely komolyzenei kultúráját kell kiemelnünk. A századelő polgárosodó településén ugyanis éltek már olyan középosztálybeliek (ügyvédek, bírók, orvosok, kereskedők, iparosok), akik különböző szintű hangszeres tudással rendelkeztek, valamint a kultúra szerves részének tekintették a komolyzene szeretetét és művelését is. Így vált lehetővé, hogy 1903-ban megalakuljon a Zenekedvelők Egyesülete, amely az ének- és zenekari művészet fejlesztését, a hangszeres zene művelését, a klasszikus zene megismertetését tette feladatává.

Milyen volt a kor zenei ideálja? A XIX. század eleji nemzeti stílust Magyarországon (így Kaposváron is) a

verbunkos zene jelentette. E muzsika terjesztésében kétségkívül nagy szerepe volt a cigányzenének. Ez az irányzat a XIX. század folyamán több irányban fejlődik tovább. A színpadi szerzők a magyar opera megteremtésére használják fel (Erkel Ferenc), míg a dalkomponisták a műdalt (Egressy Béni), a szimfonikus művek szerzői pedig a zenekari irodalmat építik fel anyagából (Mosonyi Mihály, Liszt Ferenc).

A cigányzene iránti rajongásról, annak népszerűségéről vall Roboz István a Somogy c. hetilap hasábjain elbeszéléseiben. Bergel József orvos 1877-ben a Kaposvár negyven év óta c. kötetében a reformkori Kaposvár zenei életét jellemezve egy cigánybandáról is megemlékezik, „aki alkalmilag el tudott néhány csárdást játszani. Azóta a társaság megifjodott, kiképződött annyira, hogy most a legnehezebb dallamot bámulatra méltó pontossággal adják elő. Más zenekedvelők is fejlődtek azóta, kinek a közönséget nem ritkán sikerült egy-egy hangversennyel meglepni.”⁸³

Gruber János ügyvéd (az 1860-as évektől a Kaposvári Állandó Műkedvelő Társulat oszlopos tagja) a Morzsák a negyvenéves asztalról c. visszaemlékezésében (Kaposvár, 1913) külön fejezetben emlékezik meg a népszerű cigányprímásról, Simplicius Barcza Jóskáról. A korabeli „úri” világ nótás rajongását felidézendő álljon itt az ő írásából egy hosszabb részlet:

„Mindig szerettem Fáraó nemzedékét, kivált annak szebbik felét, a muzsikos cigányért pedig világeletemben rajongtam. Istenem! hiszen annyi kedves órát, annyi gyönyört, élvezetet nyujtanak nekünk polom ellenszolgáltatás mellett, hogy joggal hasonlíthatom őket a néptanítókra is alkalmazott gyertyához, melynek lángja fényt és meleget áraszt, míg maga a gyertya lassacskán elfogy. Hiszen imádjaink meghódításában is nagy részük van.

Te aranyfiataliság onnét a pezsgős palackokkal megrakott asztal mellől, mikor az édes cigánymuzsika mámore ringat, gondolsz-e rá, hogy vajon az osztlékből marad-e annyija a kedvedért virrasztó, barna művészembernek, hogy másnapon családjának fölteritessen.

És ti, ifjuságotokban visszakalandozó öregek, kiket jó bor mellett az édes múltba visszaröpítenek a „Cse-rebogár, sárga cserebogár”, „Ég a kunyhó, ropog a nád”, „Elszegődtem Tarnóczára juhásznak”, „Söprik a pápai utcát”, „Kidőlt a fa mandulástól”, „Juhászlegény, szegény juhászlegény”, „Feketeszem éjszakája”, „Kilencet ütött az óra, este van!”... elbűvölő áriái, csináltak-e számadást, hogy az évtizedes gyönyörökért általatok a szedőcigány tányérjába behajigált obulusok kitennének-e egy, az élvezetekhez mért takarékpénztári betétet?”⁸⁴

Ugyanebben az időben jelentkeztek „más” zenekedvelők is. Bereczk Sándor Kaposvár rendezett tanácsú város fejlődése és története (Kaposvár, 1925.) című kötetében beszámol egy kamarazenét játszó társaságról, akik a Langsfeld fényképészmutermében (Korona utca 4.) tartották rendszeres zenei összejövetele-

iket. Kónyi Arthúr ügyvédjelölt, Mihalovics Emil, az Osztrák Magyar Bank főpénztárnoka és Langsfeld Jenő fényképész, a Népszínház egykori csellistája alkotta a triót. Hozzájuk csatlakozott Gyenes Izsó, aki 1903-ban éppen egy Kaposváron működő színtársulat zenekarában játszott. Kezdeményezésükre tartották meg a Zenekedvelők Egyesületének alakuló közgyűlését 1903 szeptember havában a Korona Szállóban 349 taggal. Az egyesület alapító tagjai gr. Festetich Pál (földbirtokos), dr. Müller Nándor ügyvéd, id. Somssich Andor (földbirtokos) Tatár Gusztáv, a Korona Szálló bérlelője. A tisztikar pedig:

elnök: Maár Gyula (kerccseligeti földbirtokos)

alelnökök: dr. Müller Nándor (ügyvéd)

és Özv. Takács Lajosné

Zeneigazgató: Kónyi Arthur (ügyvéd)

Titkár: Kardos Ignác

Pénztárnok: Simalya Ferenc

Gazda: Székely Miksa

Zeneoktató: Gyenes Izsó

Az egyesület létrejöttkor az ének- és zenekari művészet fejlesztését, a hangszeres zene megismertetését tette feladatává. Az alakulás évében nyolc hangversenyt tartottak. Minden alkalommal szerepelt az alapító vonósnégyes, főleg Haydn és Mozart darabjaival. Ez után évi hat házi hangversenyt szerveztek. A quartett utolsó fellépésére 1907 május 4-én került sor. 1912-től az egyesület új elnöke gr. Somssich Andor zongoraművész, Thoman István tanítványa. Somssich mint zenetörténész is ismert, Lisztről és Wagnerről jelentek meg könyvei. Az alelnök ekkor Dépold Béla, az Állami Építészeti Hivatal vezetője. Ez idő tájt a házi muzsikálást a színházban rendezett belépődíjas hangversenyek váltják fel. Az első önálló zongoraestet (1911. november 14.) Goll Kamilló zongoraművész tartja.

A világháború és a forradalmak után Molnár István főlevéltáros alelnöke, dr. Serényi Antal ny. megyei tanfelügyelő pedig zeneigazgatója lesz a társaságnak. A tisztikar többi funkcióját pedig dr. Sipos György vármegyei főjegyző, dr. Balázs Ármin, Grünwald Lajos, Blum Izidor kereskedők, özv. Takács Lajosné, valamint Szántó Pál és Kecskés Ernő tanító tölti be. 1921 és 1924 között nem tartanak közgyűlést, elmaradnak a tagdíjbeszedések, visszaesik a zeneegyesületi élet.

1925 január 12-i ülésükön viszont szimfonikus zenekar megalakításáról hoznak határozatot, s lassú ütem vesz az egyesületi élet kibontakozása. 1931-ben a tagság 117 fős.

A zenekar karnagya Soltész Emil zenetanár, a koncertmester pedig Gyenes Izsó lett, akít hiányzás esetén Molnár István vármegyei levéltáros helyettesít. A 32 tagú együttes orvosokból, tisztviselőkből és kereskedőkből szerveződik, a fúvósok nagyrészt a 7. gyalogezred zenészeiből kerültek ki. A zenekart biztos tudásúnak jellemezik a Kaposváron fellépő vendégművészek.⁸⁵

A Somogyi Ujság 1925 január 21-én a következőket írja: „... Az ízig-veéig magyar zeneművészek egyik legfényesebb csillaga mutatta be káprázatos művészetét tegnap este a városi színházban. Az előadó bensőséggel érzi át az eljátszott darabot, tökéletes technikája pedig merészen érzékelteti a zenei gondolatokat. Újabban célozatosan oltják bele közönségünkbe, hogy a magyar dal nem lehet klasszikus. Bartók szerzeményei pontosan cáfolnak rá erre, s beigazolják, hogy igenis lehet, csak Bartók kell, hogy szerezzé, előadja, és magyar lélek kell, hogy megértse. Sajnos és jellemző, hogy a hangverseny közönsége gyér volt...”

A kaposvári Bartók hangversenyt 1925-ben Mariházy Miklós színiigazgató rendezte, amint az újságcikkből is kitűnik, ráfizetéssel. Scarlotti, Chopin, Beethoven, Debussy, Liszt művei mellett elhangzott a Medvetánc, Allegro Barbaro, az Este a székelyeknél, az első román tánc és a Sonatina.

1928-ban Wehner Géza orgonaművész ad koncertet, 1934 áprilisában pedig Fischer Annie játszik, Bach, Beethoven, Liszt műveket ad elő. A szokatlanul magas, 200 pengős fellépti díj a rendezőknek bőven megérül.⁶⁶

Az 1935-ös májusi egyesületi közgyűlésen a fitkári jelentés taglétszámcsökkenéséről tesz említést. Az egyleti vagyon is csökken, s - bár ez (egyesületi iratanyag hiányában) csak a sajtóból követhető nyomon -, a zeneegylet alig hallat magáról, tevékenysége szűrkül.

A zeneoktatásban azonban változások következnek be a harmincas években.

Zeneiskola létezéséről már az 1910-es évektől tudunk. A Gyenes Izsó vezette intézmény munkáját értékelve a város vezetői úgy látták, hogy az „kultúrmissziót teljesít”, ezért a háztartási alap terhére 300 koronával támogatják tevékenységét.⁶⁷

A háború és a forradalmak után a városban nincs szervezett zeneoktatás, csak egyénileg foglalkoznak zenetanítással. Gyökeres változás 1930-ban következik be. A Zenekedvelők Egyesületének választmányi ülésén 1930. szeptember 30-án Soltész Emil hegedűtanár⁶⁸ az alábbiakat mondja: „Miután évek óta szerencsém van élvezhetni a város vezetőségének is bizalmát, támogatását, és érzem, hogy egy életképes zeneiskola vezetésére képes volnék, ezek után mindinkább foglalkoztam egy Kaposváron felállítandó zeneiskola gondolatával és megszervezésével. Terveimet Budapesten illetékes helyen dr. Meszlényi Róbert ömértóságának, az országos zene-szakfelügyelő úrnak előadtam, azokat helyesnek találta, és kilátásba helyezte az előadottak alapján egy zeneiskola állami engedélynek kiadását.” A zenekedvelők választmánya Soltész indítványát elfogadta és kérte a zeneiskola állami engedélyezését, mely hamarosan megérkezett. S 1930 november 1-jén elkezdődhetett az oktatás, egyelőre Soltész lakásának két szobájában.

Az Uj-Somogy november 4-i száma hírt ad az iskola tanévnyitó értekezletéről. A cikk alapján bemutatható a tantestület összetétele. Az iskola igazgatója

Soltész Emil. Tanárai: Kasza Dezsőné (zongora), Gerő Imréné Kertész Lídia (hegedű), Brill Dezsőné (magánének), dr. Serényi Antal (zeneelmélet és zeneirodalom). A zeneszerző és orgonista Hadányi Antal pedig zeneszerzést tanított. Az oktatás így módon zongora, hegedű, magánének, zeneszerzés főtanszakokkal, illetve általános zeneelmélet és zenetörténet, esztétika, zenekari gyakorlat és karének mellékszakkokkal indult meg.

Az iskola a gazdasági válság idején alakult. A megállapított tandíjak (12-20 pengő) magas összege miatt érthető, hogy az intézménynek nem volt sok növendéke. (Szakképzetlen magántanárok ehhez képest csak 5-6 pengőt kértek. Soltész meg is jegyzi egy 1940-ben írt levelében, hogy „nagyértékben elszaporodtak a kontárok, mindent tanító vagy a helyi plébános húga, nővére tanít zongorát mindennemű zenei képzés nélkül.”⁶⁹)

A tárgyi feltételeket a Zenekedvelők Egyesülete biztosította. A 28 növendék havi átlagtandíja (16 pengő) tíz hónapra számítva 4480 pengőt hozott. Ez az összeg tovább gyarapodott a beiratkozási díjakkal (280 pengővel). Így módon tehát 4760 pengő állt az igazgató és a tantestület (6 fő) rendelkezésére. Durván számolva tehát mindössze 793 pengő volt az évi bevétel személyenként. Tandíjakat emelni értelmetlen lett volna.

A zeneiskola 1932-től rendszeres városi támogatást is kapott, s lassan a növendékek száma is emelkedett. A VKM 10985/1932 III. sz. határozata értelmében az iskola városi kezelésbe került.

Különböző szükségmegoldások után 1939 májusában az iskola az Irányi Dániel utca 17-ben bérelt lakást, s itt folyt a tanítás. 1939/40-ben a növendékek száma már 84 volt. Az iskola mégis számos nehézséggel küszködött. Évről évre csak a „legnagyobb erőfeszítésekkel tudta magát fenntartani, bár az iskola a város tulajdonát képezi, annak igazgatója, tanári kara nincs ki nevezve és semmi kilátás arra, hogy valaha is státusba kerüljenek, mert a város anyagi helyzete nem teszi lehetővé. A megye pedig tíz év alatt összesen 100 pengő segélyt biztosított. Ha megszűnne, nem tartanák tragikusnak, ami a hozzá nem értésből adódik.”⁷⁰ Soltész leveléből is látható, hogy az intézmény anyagi háttere bizonytalan, s az is, hogy a zeneoktatás és az egyesület közötti kapocs fokozatosan megszűnt.

A zenei élet harmadik faktorának, a kórusmozgalomnak a helyi felvirágzása elsősorban a gimnáziumi énekkarhoz fűződik. Dalárdák is régóta működtek a városban (1904 Vasutas Dalárda, amely 1926-ban újjászerveződött, 1908-ban postás énekkar szerveződött, 1924-ben Iparos Dalárda, valamint a Városi Dalárda alakul, melynek karnagya Soltész Emil). A város zenei életének sajátos színtöltője volt az egyházi dalkultúra. Vasár- és ünnepnapokra a szentmisékre szervezték meg a plébánia ének- és zenekarát, a karnagy Fleinig Alajos.

Első helyen mégis a Somssich Pál Gimnázium énekkarát kell kiemelnünk. A sikerekről az iskolai évkönyvek, értesítők tudósítanak. 1923-ban a Magyar Jövő Országos Diákdalversenyén az első csoport II. díját kapják. A következő két évben az első csoport I. díját nyerik, valamint a vele járó „Mintadalárda” címet is. A karvezető Róder Pál. 1928 május 7-én a Vigadóban rendezett VI. országos középiskolai dalosünnepen „Elindultam szép hazámbul” címmel Kodály gyűjtéséből énekeltek. 1929 május 11-én Mozart és Beethoven volt műsoron az iskolai zenekarral. Majd 1936-ban Kodály, Liszt, Bárdos, Mozart műveiből válogatták a repertoárt. Az egyik legnagyobb helyi közönségsikert az 1935/36-os tanév záró hangversenyén aratták. Ekkor hangzott el először Gebhardi - Kerényi: Glória szálljon a mennybe fel c. gyönyörű kánon, amelyet a későbbi években is fel kellett venni a műsorba. A karnagy az 1930-as évektől Gelléri Emil. (Hasonló hangversenyeket egyébként minden év májusában rendeztek, melynek otthont a színház adott.)

Kaposvár zenei élete, az izlésében zeneileg igényesebb rétegek hála, színvonalas volt. Azokon a területeken, (mint például a kórusvezetés) ahol a jó szakember a legfontosabb szereplő és nem hiányzik annyira a hivatalos támogatás, igen szép eredmények születtek. Így igaz ez a város mai zenei életére is.

Múzeumteremtés

A mai Somogy Megyei Múzeum előzménye a Somogy Megyei Múzeum Egyesület, mely 1909-ben jött létre a Somogy Megyei Régészeti és Történelmi Társulat (1879) jogutódjaként. A társulat már három év működés után, azaz 1881-ben megszűnt. Mintegy 1500 régészeti tárgyat hagyott maga után, melyek a századelőre - gazdájuk nem lévén - nagyrészt tönkrementek. A megyeháza egyik földszinti nyirkos helyiségében málladoztak. Innen 1902-ben a kaposvári gimnáziumba kerültek, ám leltár hiányában huszonegy év elteltével senki sem tudta megmondani, honnan kerültek elő. A tárgyak annyira tönkrementek, hogy „érintés-re is szétmállottak.”

A múzeumegyesület alakítását a jó lelkiismereten kívül több tényező is sürgette. Egyrészt hozzájárult az 1903-ban rendezett kaposvári iparművészeti kiállítás sikere, melynek népművészeti anyagát az Országos Iparművészeti Társulat kaposvári bizottsága hajlandó átengedi a megyei múzeumnak, mihelyst létesül. Serkentőleg hatott továbbá, hogy a szomszédos vármegyékben már több helyen (Veszprém, Sümeg, Szekszárd, Keszthely) működtek múzeumok, s ezekbe igen sok somogyi „lelet” került. Ezen kívül az akkori szervezőkben (azaz a vármegye képviselőiben) feltámadt a becsvágy, hogy az idelátogató turistáknak is bemutat-hassanak valamit a vármegye múltjából. 1908 telén a megyei alispán felhívásával megkezdődött a tagtoborzás. 1909-ben, a megalakuláskor, dr. Fekete Gyula titkár jelentése szerint 254 volt a taglétszám.⁹¹

Az egyesület elnöke ekkor gr. Somssich Géza földbirtokos, alelnökei Kacs Kovács Lajos alispán és

Solymási Ágoston, titkára pedig dr. Fekete Gyula ügyvéd. A választmányi tagok között pedig ott találjuk a város tisztviselőit, tanárait, a módosabb kereskedőket. Helyet foglal köztük Somogy két neves festőművésze, Kunffy Lajos és Rippl-Rónai József is.

A megmaradt tárgyakat a megyeháza második emeletének három kisebb szobájában helyezték el. Öt gyűjteményi egység kialakítását tervezték:

- Régészeti és történelmi
- Numizmatikai
- Bibliográfiai
- Néprajzi és népművészeti
- Természettudományi

Már a megalakuláskor felmerült, hogy a vármegye-házán biztosított hely nem sokáig lesz elegendő a muzeális tárgyak várható gyors gyarapodása miatt. Az elnökség már ekkor egy kultúrpalota építésének eszméjét veti fel, s többen javasolják, hogy más kaposvári kulturális egyesületekkel szövetkezve (Szabad Lyceum, Építész- és Mérnök, Iparművészeti, Zenekedvelők) a választmányi tagok tegyék meg a kellő lépéseket.⁹²

A tárggyarapítás érdekében az ország nagyobb múzeumaitól duplum példányokat kértek, ez azonban - az ígéretek ellenére - nem sok eredménnyel járt. Kiemelkedő jelentőségű volt viszont, hogy gr. Somssich Géza pásztorfaragásokat, hímes tojásokat, parasztládat adományozott. A gimnázium tanárai a gyűjteményekbe a tanulókat is bevonták. Figyelemre méltó, hogy a közelmúlt emlékeiről sem feledkeznek meg. Roboz István pl. az általa szerkesztett Somogy c. lap ötven évfolyamát ajándékozta azzal, hogy a lap „egy darab kultúrtörténet, Somogy vármegyének pedig tükre, ösz-szes közéleti szereplőivel...”⁹³

A tárgyak kezelése során azonban helyrehozhatatlan hibát követtek el. Semmiféle feljegyzés, leltár, de még jegyzék sem készült a muzeális anyagról, s így aztán nem tudni, mit hol találtak, milyen információk fűződnek hozzájuk. E fogyatékoság folytán e régebbi gyűjtésű tárgyak értéke igen csekély.

1913-ban dr. Fejérpataky László a Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának igazgatója és dr. Sebestyén Gyula a Nemzeti Múzeum „igazgatóőre” az egyesülettől meghívást kap a megyei múzeumügy továbbfejlesztésének megtárgyalására. Fejérpataky a somogyi múzeumügy előbbrevitele érdekében elsőszámú feltételként egy közművelődési palota létesítését javasolja. Ennek megvalósulása érdekében - a lehetőségeket felvázoló beszédében - az alábbiak szerint tájékoztatta az egybegyűlteket, akiket jelenlétével megtisztelt a megyei főispán.

Az épület megvalósítására igénybe vehető:

1. az állami költségvetésből közművelődési épületekre elkülönített tőke
2. ún. építkezési államsegélyből visszatérítendő kölcsön szerezhető, kiutalását a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőisége engedélyezi

3. kívánatos, hogy a megye és a város is a maga részéről ugyanakkora összeget biztosítson, mint amekkorát az államtól igényel
4. évi fenntartási segély címén 3-4000 koronát utalványozhatnak a központból
5. a keletkező intézmény „talpra állítására” ugyancsak 20-25 ezer koronát is ad eleinte a kormány

Miután a folyamodvány ügyis a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségéhez és Tanácsához jut véleményezésre, Fejérfataky támogatásáról biztosítja a megyei vezetőket.⁹⁴

Sajnos az ügy már a főispán hozzáállásán elbukott. Ennek ellenére az egyesület Fejérfataky javaslatának megfelelően kérvénnyel fordult a VKM-hez a kultúrpalota megvalósítása érdekében. A város ingyen telket engedett volna át. Az anyagiak egy részének biztosításához azonban sem a megye, sem a város nem járult hozzá. A világháború következtében pedig a kultúrpalota létesítése átmenetileg lekerült a napirendről.

A néprajzi tárgyak gyűjtéséről az egyesület 1914 február 28-án tartott közgyűlésén határoztak. A teendőkkel az időközben egyesületi alelnökké választott Gönczi Ferenc megyei tanfelügyelőt bízták meg. A gyűjtőmunka még a háború alatt sem szünetelt. Gönczi hivatalos iskolalátogatásai alkalmával mintegy 1500 db népi használati tárggyal gyarapítja a múzeumot. Ő az, aki elsőnek felveti a leltározás szükségességét. 1918 nyarán a múzeumi gyűjteményt az Igazságügyi Palota négy szobájába költözteti. Itt azonban csakhamar a Pécsről menekült postaigazgatóságnak kellene a helyiségek. A zűrzavaros időkből a múzeumi raktárakat feltörték, a tárgyakat az épület pincéjébe szórták, a java része tönkre ment, más részét pedig ellopták.⁹⁵

Ami megmaradt, hosszú huzavona után a MÁV internátus folyosóján kapott helyet. Mindössze hét szekrényben elfért a múzeum gyűjteménye.

Az egyesület 1922-ben újjáalakulva feladatként a „múlt főleg helyi vonatkozású régészeti, geológiai, történelmi, művészeti, irodalmi és műipari emlékeinek és maradványainak, a jelenkor történelmi emlékeinek, természetrajzi, táj- és szépismereti alkotásainak, az ipar és művészet remekeinek” gyűjtését, megőrzését jelölte meg. Céljuk pedig „mindezeknek tanulmányozás végett való kiállítása és szemléltetése által a közművelődés terjesztése”⁹⁶ - fogalmaz az alapszabály. A munka elindult, ám a kiállítás megvalósításáig még hosszú idő telt el.

1922-ben vonult nyugdíjba Gönczi Ferenc megyei tanfelügyelő, aki ettől kezdve haláláig (1948) teljesen a megyei múzeumügynek szentelte életét. Igyekezett mindent elkövetni, hogy a megyei muzeológiai munkának megbecsülést szerezzen s az egyesületi kereteket intézményi rangra emelje.

A muzeális anyag gyors ütemű gyarapodása - mint már említettem - már 1913-ban egy közművelődési palota létesítését vetette fel, melyben a múzeumi gyűjtemény és a megye könyvtára kapott volna helyet. A kultúrpalota felépítésének anyagi támogatását a kultusz-

minisztérium 1914 második felére ígérte meg. Ez a háborús események miatt természetesen meghiúsult. A háború után újjáalakult egyesület a tervet újra felelevenítette. A somogyi műgyűjtő, Darnay Kajetán kereskedelmi tanácsos lelkes beadvánnyal együtt százezer koronát ajánlott fel a kultúrpalota építésére alaptőkeként, s egyúttal Budapesten közgyűjtésbe is kezdett. A megyei és a városi vezetők helyeselték a tervet, de az anyagi gondok mellett a legnagyobb vita az elhelyezés körül robbant ki. Gönczi jól látta, hogy az építkezés a szükséges tőke előteremtésén múlik. Országos pénzügyintézeteket, üzemeket keresett fel, de az összegyűlt pénz így is kevésnek bizonyult. Gönczi minden lehetőt elkövetett az épület mielőbbi megvalósításáért. A város és a megye is hozzájárult az alaptőkéhez. 1929-ben Kaposvár vezetői meghirdették a az épület tervpályázatát. Még javában folyt a tervezgetés, amikor 1930 március 15-én gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter Kaposvárra látogatott. Az egyesület vezetősége tisztelegő látogatással egybekötve nyújtotta be pénzügyi kérelmét a kultúrpalota ügyében. A miniszter kitérő választ adott. Az 1931-ben beérkezett épülettervek közül Árkay Bertalan budapesti építész pályázatát fogadták el. Ám az alaptőke nem fedezte a százhatvanezer pengős építési költséget. A titkon még mindig remélt állami támogatást gr. Klebelsberg 1931. március 19-én írt levele végleg szétoszlatta: „Bármennyire is méltányolom a Somogymegyei Múzeum Egyesület múzeumépület emelésére irányuló dicséretes akcióját, fedezeti nehézségek miatt ez idő szerint nincs módomban az építkezés megvalósítását államsegéllyel lehetővé tenni.”⁹⁷ Az építkezésre gyűjtött alaptőke az 1930-as évektől napról napra fogyott. 1933-ban a tervezett épület módosított, részbeni megvalósítása sem sikerült. Meghiúsult az 1935-ben kidolgozott új terv realizálása is. 1941-ben az alispán véghatározatával a több évtizeden át dédelgetett kultúrpalota terve végérvényesen lekerült a napirendről.

Múzeumépület hiányában továbbra is megoldatlan maradt a muzeális tárgyak elhelyezése. 1922-ben a MÁV Nevelőintézet padlásán és folyosóján, 1927-ben pedig a városházán kaptak helyet, mígnem 1933 májusától a múzeum a megyeháza hátsó épületének második emeletén két folyosót és kilenc szobát kapott anyaga elhelyezésére. Itt végre alkalom nyílt a gyűjtemény bemutatására is. Egy év múltán, május 6-án megnyílt az első kiállítás.

Milyen jellegű gyűjteménnyel rendelkezett ez idő tájt a múzeum?

Első helyen kell említeni Gönczi néprajzi gyűjtéseit: a pásztorfaragásokat, a himzés- és szőttesgyűjteményt. 1923-ban a múzeumba kerül Rippl-Rónai Ödön (a híres festő öccse) neves kaposvári magángyűjtő 1300 darabos hagyatéka, amely elsősorban képzőművészeti jellegű. Közte több mint 60 darab festmény, grafika és vázlat Rippl-Rónai Józseftől. Az iparfestületek a céhes anyag megszerzésében segédkeznek. Az egyesület felkérésére a Nemzeti Múzeum jóvoltából egy-két ásatásra is sor kerül. A megye néprajzilag jellegzetes vidékeit a Nemzeti Múzeum Néprajzi

Tarának vezetője, Ébner Sándor fotózza le és felvételeit ingyen bocsátja a múzeum rendelkezésére. Két nagyobb gyűjteménycsoport körvonalazódik: a néprajzi és a képzőművészeti.

A Pesti Napló 1935. január 13-i számában Életre való vidéki múzeumokat címmel elmarasztaló kritika jelenik meg a kaposvári múzeum kiállításáról. Bernáth Aurél koncepciótlannak, ötletszerűnek tartja a rendezést. Ha a kiállítás egykori fényképfelvételeit nézzük, Bernáthnak - úgy tűnik - igaza volt. Maga Gönczi sem a kiállítás erényeit sorolja válaszcikkében, arra utal inkább, hogy az „ügy”-nek ártott cikkével Bernáth akkor, amikor a kaposvári múzeum kiállítását „magas paripára ülve, mint a vidéki múzeum berendezésének egyik szembeszökő abszurditását, az egész ország színe előtt pellengérré állítja.”⁹⁸

Az egyesület állandó pénziánnyal küzdve, alig befolyó tagdíj-morzsákból tengődött. Rendszertelenül folyt a segélyezés a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint a megye és a város részéről egyaránt, és mindez kevésnek bizonyult. A megye 1935-36-ra 1640 pengő segélyt adott, ebből ezret általános segélyként, ötszázat muzeális tárgyak beszerzésére. Általában a város is ezer pengő segéllyel támogatta a múzeumot, ám ezt az összeget nem kapták kézhez, mivel a kultúrpalota-építés céljaira való hozzájárulás címén takarékbetétként kezelték. Az összeg a válság miatt elértéktelenedett. Az államtól néha ötszáz pengő érkezett. Csekély összegek, pláne, ha tudjuk, hogy a soproni múzeum egyesület 1935-ben pl. huszonháromezer pengőt kapott Sopron városától.⁹⁹

Ami a finanszírozást illeti, a somogyi múzeum az 1939-es statisztikai kimutatás szerint az ország 14 vidéki múzeuma közül - évi 3750 pengővel gazdálkodva - a 11. helyen állt. A legnagyobb összeggel, azaz évi 45.457 pengővel, a debreceni Déri Múzeum és közművelődési könyvtár, a legkevesebbel pedig - évi 1500 pengővel - a szekszárdi múzeum gazdálkodott.¹⁰⁰

„Alig hiszem, hogy volna múzeuma az országnak, mely hétszer költözött volna ide-oda, pincékben, folyosókon kellett volna meghúzódnia, mely annyit küszködött volna pénztelenséggel, elhelyezési, építési kérdésekkel, gyűjtési bajokkal, vezetője munkájának leki-snylésével, az általa nagy vesződéssel összehordott tárgyak értéktelenné minősítésével, mint a Somogymegyei Múzeum.”¹⁰¹ - írta Gönczi Ferenc hatvan évvel ezelőtt az egyesület huszonöt éves történe-

téről szóló könyvében. A sors ironiája, hogy e kiadvány költségei is meghaladták az e célra előirányzott összeget.

1935 júniusában ismét hurcolkodnia kellett a múzeumnak. A megyeháza baloldali kisterméből a főispáni istállóba kellett vinni a tárgyakat Stephaich alispán intézkedése következtében. Ebbe a terembe ugyanis gr. Festetich Vilmosné bútorai kerültek. Mindezt Gönczi Ferenc - mint azt magánfeljegyzéséből tudjuk - mély felháborodással vette tudomásul. „Hogy jut a vármegye ahhoz a szomorú kitüntetéshez, hogy az alispán, Stephaich Pál ennek az idegen lovarnóból egy öreg gróf által mágnásnővé felemelt nőszemély bútorainak elhelyezéséről gondoskodik? Arról bővebben csak Stephaich alispán tudna beszámolni, mi csak sejtjük.”¹⁰² Az istállóba tett tárgyakat, iratokat hagymafőzettel védték a patkányok ellen, majd hamarosan a törvényszéki palotában sikerült egy termet bérbé venni az említett tárgyak számára. A helyi múzeumügy nehézségén az sem változtatott, hogy 1936-ban az egyesületi gyűjteményt a kultuszminisztérium közgyűjteménnyé nyilvánította.

Gönczi Ferenc haláláig, 1948-ig állt a megye múzeuma élén. Az új rendszerben nevét, múzeumalapítói és néprajzírói érdemeit már nem emlegették. (Ebben a tanácsköztársaság utáni tevékenysége, szerepvállalása is közrejátszott. Gönczit ugyanis az egykori tanács hatalom elmozdította állásából, a sértett ember - az ellenforradalom első időszakában megyei tanfelügyelői hivatalába visszatérve - a megye kompromittált pedagógustársadalma felett, a fegyelmi vizsgálatokat lefolytatva, kemény szigorral lépett fel.¹⁰³) Gönczi Ferenc néprajzkutatói és tudósi pályájának, életművének értékelésére legelőször csak 1976-ban került sor. A zalai honismereti mozgalom egyik képviselője, Fülöp István (1913-1975) az 1970-es évek közepén írta meg néhai elődje életrajzát, melyben a hazai néprajzi irodalom kiemelkedő személyiségének emléke előtt tisztelig. Somogy megye néprajzkutató muzeológusai mindmáig adósak egykori elődük tevékenységének értékelésével. Gönczi nemcsak a néprajz területén alkotott maradandót. Hiszen gyűjtött mindent, ami múzeumba való. A jelent az ő szakmaszeretete és precíz szaknyilvántartása alapozta meg. Múzeumalapítói érdemeinek bemutatásával máig adós a szakma.

Jegyzetek

- 1 Uj-Somogy. 1937. júl. 18. 1. p.
- 2 1939-ben is csak 57,9 lakos jutott egy négyzetkilométerre. (Az országos arány: 93,4, a főváros nélkül 71,1 volt)
- 3 Paál László: Demográfiai változások és a szociális struktúra alakulása. = Fejezetek Somogy megye történetéből 1919-1945. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár, (1987) 166.p.
- 4 Kaposvár sokáig egyetlen városa volt Somogy megyének. A Kádár korszakban újabb somogyi települések nyertek városi rangot. Siófok 1969-től, Nagyatád 1971-től, Marcali 1977-től, Barcs 1978-tól, Boglárielle 1986-tól város. Csurgó, Tab, Fonyód 1989-ben, a rendszerváltás évében, Balatonföldvár, Lengyeltóti 1992-ben kapott városi rangot. Boglárielle 1991-ben pedig Balatonboglár és Balatonlelle városokra vált szét. Így jelenleg Somogyban tizenkét város található.
- 5 Kaposvár fejlődése a magyar városok közül Szombathelyéhez hasonló volt.
- 6 A fehérterror kegyetlenségei ugyancsak szerepet játszottak az ellenforradalmi hatalomátvitelben. Ennek részletei közismertek. A közelmúltban több cikket, tanulmányt olvashattunk erről. (Andrássy Antal munkái)
- 7 Kanyar József: Somogy megye agrártársadalma az első földreformtól a szocialista mezőgazdaságig. Akad., Bp., 1980. 23. p.
- 8 Uo. 112. p.
- 9 "A földreformakciók során a megyében csupán 70.306 k. hold került felosztásra. A szántóföldhöz juttatottak száma 34.835 volt (átlagosan 1,9 k. holddal), a házhelyigénylőké pedig 9.597 (átlagosan 300-400 négyszögöllel)" = Kanyar József: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. 2. bőv. kiad. Kaposvár, 1989. I. k. 476. p.
- 10 Ld.! Uo. A feudális jogban gyökerező földbirtoklási forma olyan családi földbirtoktulajdont jelentett, melyet tilos volt elidegeníteni. Az országos 4 % átlaggal szemben Somogyban 17 % volt a hitbizományi földtulajdon aránya.
- 11 Kanyar József: Adatok Somogy megye agrárgazdaságának és agrártársadalmának történetéhez a két világháború között.=Fejezetek Somogy megye történetéből. 1919-1945. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár (1987.) 14. p.
- 12 A minisztertanács 1919 szeptember 18-i határozata elvette a kerületi és törvényhatósági kormánybiztosoktól a nemzetgyűlési mandátumok megszerzésének lehetőségét. Ld.! Kanyar: im. 19. p.
- 13 Uj-Somogy. 1919. október 26.
- 14 Paál László: Demográfiai változások és a szociális struktúra alakulása. = Fejezetek Somogy megye történetéből 1919-1945. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár (1987.) 164. p.
- 15 Mérey Klára: Somogy megye ipara, kereskedelme és közlekedése (1920-1944) = Fejezetek Somogy megye történetéből 1919-1945. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár, (1987.), 112. p.
- 16 Paál László idézett tanulmánya. 168. p.
- 17 Vörös Károly: A magyarországi városfejlődés a dualizmus korában. (Különös tekintettel Kaposvár fejlődésére.) = Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv. 4. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1973. 189-203. p.
- 18 Mérey Klára idézett tanulmánya. 131. p.
- 19 Andrássy Antal: A város az ellenforradalmi rendszer idején. 1919-1944. = Kaposvár. Várostartörténeti tanulmányok. Levéltári Évkönyv. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1975. 357-457. p. 358. p.
- 20 Somogymegyei Takarékpénztár, A Dunántúli Bank és Takarékpénztár, a Kaposvári Takarékpénztár, Gazdasági és Ipari Bank Rt., a Magyar Általános Takarékpénztár Kaposvári Fiókja, a Kisgazda- és Kisziparos Takarékpénztár, a Kereskedők és Iparosok Takarékpénztára és a Kaposvári Bank Rt.
- 21 évi népszámlálás. Somogy megye személyi és családi adatai. Bp., 1962. 20-21. p.
- 22 A háború után most 15 éve ...= Uj-Somogy. 1934. december 25. 7. p., Mit mutat Kaposvár népmozgalmi...= Uj-Somogy. 1940. január 8. 4. p., Tíz év alatt 17560 lélekkel ...= Uj-Somogy. 1940. december 24. 9. p.
- 23 A népszámlálás eredménye Kaposváron. = Somogyvármegye. 1917. május 13. 4. p.
- 24 Uj-Somogy. 1934. február 24.
- 25 Andrássy Antal: Az uralkodó elit Kaposváron 1919-1944 között. = A Dunántúl településtörténete. V. 1900-1944. Szerk.: Farkas Gábor. Veszprém, 1982. 154-157. p.
- 26 Részlet dr. Zvi Am-Ad Berzsenyi utcáról szóló visszaemlékezéséből. = Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága Újkortörténeti Adattár. 25/95.
- 27 Ld.! uo.
- 28 A kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium neve: 1921/22-től az alapító Somssich Pál nevét vette fel, Magyar Királyi Somossich Pál Gimnázium, 1924/25-től Magyar Királyi Állami Somssich Pál Reál-gimnázium, 1941/42-től magyar királyi Állami Somssich Pál Gimnázium. A csurgói Államilag Segélyezett Református Gimnázium 1924-től reál-gimnázium, majd csurgói Csokonai Vitéz Mihály néven működő

középiskola. A kaposvári Egyesületi Középiskola, előbb Egyesületi Leánygimnázium, 1927-től Egyesületi Leánylyceum, 1931-től újra Egyesületi Leánygimnázium.

- 29 Kálmán András: A középfokú iskolázás Somogy megyében. (1919-1944). = Fejezetek Somogy megye történetéből. 1919-1944. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár, (1987), 235-255. p. 243. p.
- 30 1918-24 között a szomszédos országokhoz csatolt területekről 350 ezer ember települt át Magyarországra. Az áttelepülés területileg nem határolható be. A Somogyba érkező menekültek számára vonatkozóan egyértelmű forrás nem áll rendelkezésünkre.
- 31 Varga Gyula: Somogy megye elemi népiskoláinak és polgári iskoláinak történeti változásai az ellenforradalmi időszakban. (1919-1945). = Fejezetek Somogy megye történetéből. Szerk.: Suri Károly. Kaposvár, 1987. 197-219. p.
- 32 Ld.! Uo. 217. p. A népiskolák számának változása 1921-1941 között

Az iskola jellege	1921	1926	1937	1941
Állami	28 (6,4 %)	36 (8,2 %)	37 (8,3 %)	39 (8,7 %)
Községi	31 (7,1 %)	31 (7,1 %)	33 (7,4 %)	34 (7,5 %)
Uradiami	16 (3,6 %)	15 (3,4 %)	18 (4,0 %)	18 (3,9 %)
Római katolikus	219 (51,2 %)	220 (51,1 %)	226 (50,1 %)	232 (52,1 %)
Református	106 (24,3 %)	101 (23,2 %)	100 (22,3 %)	98 (21,8 %)
Evangelikus	24 (5,4 %)	24 (5,4 %)	27 (6,0 %)	27 (5,9 %)
Izraelita	12 (2,7 %)	7 (1,6 %)	6 (0,1 %)	5 (0,1 %)
Összesen	436 (100 %)	434 (100 %)	447 (100 %)	453 (100 %)
Az 1921. évben működő iskolák számának %-ában	100 %	99,5 %	102,5 %	103,9 %

- 33 Somogyvármegye. 1905. szeptember 24.
- 34 Somogyvármegye. 1905. aug. 5. és aug. 10.
- 35 Uo. 1905. aug. 23.
- 36 Uo.
- 37 Uo. aug. 23.
- 38 Uj-Somogy. 1919. szeptember 2.
- 39 Uj-Somogy 1919. szeptember 11.
- 40 Uo. szeptember 30.
- 41 Uo. 1919. október 3.
- 42 Uj-Somogy. 1919. szeptember 12.
- 43 Kelemen Elemér: Somogy megye művelődésügye a Tanácsköztársaság idején. Somogyi Almanach. 14-15. sz. 82. és 109. p.
- 44 Somogy Megyei Levéltár (A továbbiakban:SML)

Főispáni iratok. 48/1923.

- 45 Uj-Somogy. 1931. október 29.
- 46 Somogyi Ujság. 1932. július 2.
- 47 Uj-Somogy. 1932. május 28.
- 48 Belső Somogy. 1934. október 8.
- 49 Uj-Somogy. 1938. július 12.
- 50 Uj-Somogy. 1934. február 18.
- 51 Uj-Somogy. 1934. január 24.
- 52 SML. Kaposvár város közgyűlési jegyzőkönyve 1921. Polgármesteri jelentés 1921. dec. 29. 166. p.
- 53 Uj-Somogy. 1935. február 23.
- 54 SML. Somogyi gyűjtemény. Takáts Győző: A kaposvári iparitanuló iskolában az 1886-87. tanévtől működött és működő tanítók, tanárok és szakoktatók névjegyzéke, szervezésének s fejlődésének rövid története. Kaposvár, 1958. (Kézirat) 15-16. p.
- 55 Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára színlapgyűjteménye.
- 56 Somogyi Károly színigazgató Somogyban, Pusztakovácsiban született, s vergődött fel a szegénysorból a Nemzeti Színházba. Tizenöt éves színigazgatói pályafutása során társulatával minden évben eljött Somogyba.
- 57 Somogy. 1902. aug. 14.
- 58 Pozsony-Fiume-Kaposvár színerület igazgatója
- 59 SML. Rassy Tibor: Vándorbottól a közsínházig. Kézirat.
- 60 SML. Másolat a Honvédelmi Minisztérium "C" osztályának 242/II/1921. februári jelentéséről.
- 61 Uj-Somogy. 1934. május 15.
- 62 Az Est. 1935. január 22. beszámolója a vidéki színházak helyzetéről
- 63 Uj-Somogy. 1934. május 24.
- 64 Uj-Somogy. 1934. május 27.
- 65 A staggione rendszerhez tartozó társulat az ország bármely helységében felléphetett, azzal a kikötéssel, hogy csak akkor, ha az illető helyen abban az időben más színház nem játszott.
- 66 Uj-Somogy. 1937. február 18.
- 67 Varga Éva: Kaposvár művelődési viszonyai az 1930-as évek közepén. = Somogyi Múzeumok Közleményei. 8. Szerk.: dr. Mészáros Balázs. 210-211. p.
- 68 Uo. 184. p.
- 69 Bereczk Sándor: Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése. Kaposvár, 1925. 188. p.
- 70 Uj-Somogy. 1919. november 4. 1. p.
- 71 Szöllösi Sándor nyugalmazott nyomdász visszaemlékezése.
- 72 Uj-Somogy. 1937. november 27.

- 73 Somogyi Ujság. 1921. január 23.
- 74 Uj-Somogy 1919. szeptember 13.
- 75 Uj-Somogy 1919. szeptember 30.
- 76 Uj-Somogy 1919. október 21.
- 77 Somogyi Ujság. 1927. február 27.
- 78 Somogyi Ujság 1927. november 29. ugyanerről még ld.! Uj-Somogy. 1932. november 13.
- 79 Uj-Somogy. 1937. október 3. 2-3. p.
- 80 Uj-Somogy. 1938. június 5.
- 81 Uj-Somogy. 1935. május 5. (1935-ös felmérés szerinti összesítés) Ld. Még a megyei levéltár alapszabály-gyűjteményét! (Egyesületi iratanyag csak a múzeum, a zenekedvelők és az irodalmi társaság működéséről maradt fenn!)
- 82 Az "alakulat" szó itt nyilvánvalóan nem katonai kifejezésként szerepel, hanem az "egységes képződmény (csoport)" értelemben, mely manapság már csak földrajzi kifejezésként használatos.
- 83 Bergel József: Kaposvár 40 év óta. Kaposvár, 1877. 67-68. p.
- 84 Gruber János: Morzsák a negyvenéves asztalról. Kaposvár, 1913. 20. p.
- 85 Serényi Antal: A zenei élet Somogyban. = Somogy megye Trianon után. Szerk.: Dömjén Miklós. Bp., (1932.), 60. p.
- 86 SML.: A Kaposvári Zenekedvelők Egyesületének iratai. 1934 április 7. az egyesület kiadásainak és bevételeinek kimutatása a hangverseny kapcsán
- 87 SML.: Kaposvár rendezett tanácsú város teljes tanácsüléseiről felvett jegyzőkönyvek. 1911. júl. 24.
- 88 Az inzersdorfi születésű Soltész Emil 1920. január 20-án költözik Kaposvárra. A Zeneakadémián Mambriny Gyula növendéke volt. A 3. és a 4. évfolyamot magánúton végzi Koncz János hegedűművésznél. Budapesten több magánzeneiskolában tanított. 1915-ben mint segédszolgálatos népfelkelő katonai szolgálatra vonul be Esztergomba, majd innen Pozsonyba helyezték. Mindkét városban az ezredzenekar karmestere és szólistája volt. A háború után, 1919 májusától augusztus közepéig a budapesti Műszínikör nyári színházában hegedűsként foglalkoztatják. 1919 őszétől mint koncertmester és karnagy szegődik a kaposvári színtársulathoz. Kaposváron a szimfonikus zenekar és a Városi Dalárda élén ér el sikereket. Egy évtizedes magántanári működése nyomán több növendéke tett sikeres felvételi vizsgát a Zeneművészeti Főiskolán. (Somogyi Helikon. Szerk.: Hortobágyi Ágost. Kaposvár, 1928. 181. p.)
- 89 SML. A kaposvári zeneiskola iratai. Soltész levele a Nem Állami Zeneiskolák Országos Szövetségének
- 90 Uo.
- 91 SML. A Somogymegyei Múzeum Egyesület iratai. 1909. január 2. előkészítő bizottság ülése
- 92 Gönczi Ferenc: A Somogymegyei Múzeum Egyesület 25 éves története. Kaposvár, 1935. 18. p.
- 93 Uo. 21. p.
- 94 SML. A Somogymegyei Múzeumegyesület iratai. 1913. június 21. választmányi gyűlés jegyzőkönyve
- 95 Gönczi Ferenc: A Somogymegyei Múzeum Egyesület 25 éves története. Kaposvár, 1935. 29. p.
- 96 SML. Egyesületi Alapszabályok Gyűjteménye. 4. doboz/337.
- 97 SML. Somogymegyei Múzeum Egyesület iratai. 1908-1945.
- 98 SML. Somogymegyei Múzeum Egyesület iratai 1935. január 20-i feljegyzés
- 99 Uo.
- 100 Uj-Somogy. 1939. október 19.
- 101 Gönczi Ferenc: A Somogymegyei Múzeum Egyesület 25 éves története. Kaposvár, 1935. 58. p.
- 102 SML. Somogy megyei Múzeum Egyesület iratai. 1908-1945.
- 103 SML. Közigazgatási Bizottsági iratok. 162/1920.

Literacy in the county of Somogy between the World Wars
(Section one)

ÉVA VARGA

The subject of this study was the county level examination of the general standard of culture between the World Wars. The seemingly extremely positive image of the cultural situation accepted in historical common knowledge, primarily based on contemporary élite culture, is brought into question by the data unearthed in the course of the study. Similarly, a number of projects at county level dealing with other regions of the country could change fundamentally the image of the history of the level of culture and education with respect to the period between the World Wars.

This annual volume, due to considerations related to the dimensions of the work and the topics covered, presents the study to the reader in two sections. The first section offers an outline of the main characteristics

of the cultural history of Somogy and its county town between the World Wars, and also the local cultural framework. Educational issues and theatre culture in the county of Somogy are the main topics discussed. Societies and associations are, due to a lack of documentation, dealt with only briefly. However, this is compensated for by the provision of an outline of the operation of the county music lovers' and museum associations. The study also fulfils the general requirement for the historian, in dealing with culture or improvement of the mind, to paint what should be primarily a general social, economic and political picture of the situation. In addition, this section of the study contains many facts which in fact provide a sound foundation for the subject material to be expressed subsequently.